T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 17, Sayı: 2, 2008
s. 379-417

Bursa Suları ve Su Vakıfları

Ali İhsan Karataş
Dr., U.Ü., İlahiyat Fakültesi

Özet

Bol sularıyla meşhur olan Bursa'da eğitim, din, imar, belediye ve benzeri hizmet ve faaliyetlerin pek çoğu vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Bursa halkının kurduğu vakıflar arasında su hizmetlerine yönelik olanlar da dikkat çekmektedir. Pek çok insan değişik kaynaklardan mahallelere getirilen suların ve bunlara bağlı olarak inşa edilen çeşmelerin tamir ve onarımları için herhangi dünyevî bir menfaat beklemeden mülklerini veya paralarını vakfetmişlerdir. Böylece yaşadıkları sürece olduğu gibi vefatlarından sonra da su hizmetlerinin aksamaması için gerekli ortamı oluşturmuşlardır. Bu çalışmada Bursa Şer'iyye Sicilleri arasında yer alan bazı belgeler ışığında Bursa'daki su vakıfları incelenmeye çalışılacaktır.

Abstract

Waters of Bursa and Waqfs (Foundation) for Water in Bursa

In the Ottoman period, among many others, educational, religious and municipal services were given by/through waqfs. In Bursa where water is abundant, among others, waqfs for water stand out. Many people donated their money or houses without expecting any worldly profit in order to repair the water canals or

fountains brought from various water sources. So that, they made sure that even after their death, these services would not be disrupted. This article aims to study waqfs for water in Bursa in the light of some records of Bursa Sharia Records.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Bursa Suları, Vakıf, Su Vakıfları.

Key Words: Bursa, Waters of Bursa, Waqf (Foundation), Waqfs for Water.

I- Bursa Suları

Uludağ'ın eteklerinde yer alan Bursa, birçok özelliğinin yanında sıcak (kaplıca) ve soğuk sularıyla da meşhur olmuş bir şehirdir. Pek çok hastalığa şifa olan şehrin kaplıca suları günümüzde olduğu gibi Osmanlı ve öncesi asırlarda da yöre halkı ve dışarıdan gelen ziyaretçilere hizmet vermiştir. Bursa'nın Uludağ'dan beslenen soğuk suları ise şehrin su ile anılmasına neden olacak kadar boldur. Bu makalede Bursa'nın soğuk suları ve su hizmetlerinin yürütülmesi için tesis edilen su vakıfları incelenmeye çalışılacaktır.

Bursa'nın ilk su tesisleri M.Ö. 200 yıllarında bu bölgede kurulan Bithinya krallığı zamanında inşa edilmiştir. M.Ö. 2002 tarihinde Kuzey Afrika'da Zama savaşlarında Roma ordularına yenilen Kartaca Kumandanı Annibal, Bithynia Krallığı'na sığınmıştı. Bithynia Kralı Prusias I, şehirde yaptırdığı değişik imar faaliyetleri hususunda Annibal'dan faydalanmıştır. Bursa'nın kuruluş planını hazırlayan Annibal, Pınarbaşı suyunu da şehre getiren şahıstır.[1]

Bursa, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra her alanda büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmelerden şehrin suyolları ve tesisleri de nasibini almıştır. Bursa'da ikamet eden hemen her padişah şehrin hisar dışında genişlemesine paralel olarak Uludağ'dan beslenen suları yeni kurulan mahallelere ve su tesislerine ulaştırmak amacıyla suyolları inşa etmişler ve değişik yerlere çeşmeler yaptırmışlardır. Mesela I. Murat zamanında Çekirge ve civarında inşa edilen külliye ve etrafında oluşan mahalle için Pınarbaşı'nın üst kısmında bulunan Akpınar suyu getirilerek evler ve çeşmelerde akıtılmıştır. Aynı padişah "Nal Delikli" adlı suyu da şehre getirmiştir.[2]

Yıldırım Bayezid, Şeyh Murat Yaylası'nın Batısında çıkan soğuk suyu su kemerleri ve köprüler vasıtasıyla Uludağ'ın Kuzey yamaçlarında yer alan, vaktiyle kestane ağaçlarıyla kaplı olan ve günümüzde Akçağlayan Mahallesi olarak bilinen mevkiye, oradan da

---

1 Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993, s.7.

2 Özer, Selçuk A., *Pınarbaşından Doğancıya Bursa'nın İçme Suyu Tarihi*, Buski Yayınları, Bursa 2001, s. 12.

şehrin doğusunda inşa ettirdiği cami, medrese, imaret ve hamamdan oluşan külliyesine ve darüşşifasına getirtmişti.[3] Ayrıca bu dönemde Gökdere de daha doğuya kaydırarak bu günkü mecrası oluşturulmuştu.[4] Benzer çalışmalar hemen her padişah zamanında yapılmıştır.[5]

Bursa'daki suların çokluğu tarih boyunca yerli yabancı herkesin dikkatini çekmiştir. Öyle ki su sıkıntılarını çözen şehirler bu halleriyle Bursa'ya benzetiliyorlardı. Meselâ Kanuni Sultan Süleyman'ın talebiyle Mimar Sinan'ın İstanbul'a getirdiği sular şehrin su sıkıntısını gidermişti. Kırk çeşme suları olarak bilinen bu sular için şairler şiirler yazmış, tarih düşmüşlerdir. Bunlardan birisi olan Hatifi, şiirinde şehre gelen sularla İstanbul'un Bursa'ya benzediğine vurgu yaparak Bursa'nın suyu bol bir şehir olduğuna işaret etmiştir:

Şi denli gark-ı âb oldu Stanbul
Serabken sîr-i âb oldu Stanbul

Stanbul oldu gûyâ şehr-i Bursa
Var idi her kişide mihr-i Bursa[6]

Bursa hakkında bilgi veren müellifler eserlerinde şehirdeki sulardan bahsetmeden edememişlerdir. XVI. yüzyıl ulemasından Lamiî Çelebi, "*Şehrengîz-i Bursa*" adlı eserinde *"Akar her kûşeden bin çeşme rahşân – Biri ol çeşmenün mihr-i dırahşân"* sözleriyle şehirde güneş gibi parlayan bin çeşmeden su aktığını ifade etmiştir.[7]

XVII. asır seyyahlarından Evliya Çelebi'nin *"Seyehatname"* adlı eserinde Bursa sularıyla ilgili söyledikleri ise hemen herkesçe malumdur. Bursa'da suların çokluğuna sık sık vurgu yapan Evliya çelebi şehirdeki çeşmelerden bahsederken *"gerçi bu şehir çeşmeye muhtaç değildir ama, gelip geçenler için hayır sahipleri iki bin altmış çeşme yaptırmışlardır"* demektedir.[8] Aynı şekilde Bursa'da altı yüz

---

[3] Çetin, Osman, *İlk Osmanlı Hastanesi Bursa Yıldırım Dâruşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, Göz Nurunu Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 41; aynı müellif: "Suların Padişahı, Padişahların Suyu Akçağlayan" *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008, s. 106.

[4] Selçuk, age., s. 13.

[5] Bu konuda geniş bilgi için bkz: Subul, Suphi, *Bursa İçme Suları*, Uygun Basımevi, Bursa 1948, s. 4 vd.

[6] Çeçen, Kazım, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları* (haz: Celal Kolay), İSKİ Yayınları, İstanbul 1999. s. 45.

[7] Yurtsever, Murat, "Lamiî Çelebi'nin Bursa Şehrengîzi'nde Mekân Tasvirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 2, Bursa 1987, s. 246.

[8] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (haz. Z. Kurşun, S.A. Kahraman, Y. Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, II, 15.

selsebil olduğunu ifade eden müellif, aslında şehrin selsebilhaneye de ihtiyacı olmadığını ancak Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünün eseri olarak eski sultanlar ve şehrin âyânlarının selsebilhaneler yaptırdıklarını, bunlar aracılığıyla yazın susayanlara Uludağ'ın billura benzeyen buz gibi âb-ı hayâtını sunduklarını belirtmektedir.[9] Evliya Çelebi'nin *"velhasıl Bursa sudan ibarettir"* cümlesi suyun bolluğunun veciz bir ifadesi olarak tarihe geçmiştir.

Bursa sularıyla ilgili ayrıntılı bilgi veren bir başka müellif de XVIII. yüzyılda yaşamış olan Ahmed Hasib Efendidir. Manzum olarak hazırladığı ve Miyâhiye adını verdiği şiirinde Hasib Efendi, Bursa'daki her bir suyu bir beyitte ele almış ve bu beyitlerde suların özelliklerinden ve hangi hastalıklara iyi geldiğinden bahsetmiştir. Hasib Efendi'nin Miyahiyesi'nde sularla ilgili beyitlerden bazıları şöyledir:[10]

Şehr-i Bursa'da olan suları ta'dâd ideyim
Vâdi' vü nehr ü havîzât u uyûn-i şettâ
…
Suların başı "Pınarbaşı" suyudur elhak
Anı tercih ider cümle miyâha hukemâ
…
"Müftî" suyun olur olmaz suya tercih idemem
Hele şer'îce sudur iç ve aleyhi'l-fetvâ
…
Âb-ı "Devlengeç"i ısrar ile tercih iderim
Seratân illetine olsa n'ola ayn-ı şifa
…
"Zeyniler" suyun içüb kalbini tezyîn eyle
Atşadan eyleme tekdîr derûnun kat'â
…
Suların pâdişehi olsa n'ola "Akçağlan"
Hükmî cârîdir ânın her yerde zîr u bâlâ
…

---

9 Evliya Çelebi, age., II, 16.

10 Miyahiye'nin tam metni için bkz. *Güldeste-i Şuara* (Eser içinde Ahmed Hasib Efendi, Miyahiye), Hüdavendigâr Matbaası, 1287, s. 17-19; Miyahiyenin günümüz Türkçesine aktarılmış tam metni için bkz: Aksoy, Ali, Şehrengiz ve Miyahiye'lerde Uludağ ve Bursa Suları" *Bursa Defteri*, Sy. 3, Eylül 1999, s. 114-120.

XIX asır ulemasından Gazzîzâde Abdüllatif Efendi de *Hülasatü'l-Vefeyât* adlı eserinde Bursa sularına yer vermiştir. Bu eserde adı geçe sular Hasib Efendi'nin bahsettiği sularla hemen hemen aynıdır.[11]

Bursa sularıyla ilgili değerlendirmeler yirminci yüzyılda da devam etmiştir. Kamil Kepecioğlu *Bursa Kütüğü*[12], İhsan Uzer *Bursa Suları*,[13] Arif Selçuk Özer *Pınarbaşından Doğancıya Bursa'nın İçme Suyu Tarihi*[14] ve Suphi Subul *Bursa İçme Suları*[15] adlı eserlerinde şehrin suları ve hamamları hakkında malumat vermektedirler. Bu tür eserleri çoğalmak mümkündür.[16]

Bursa sularının bolluğu değişik vesilelerle şehirde bulunmuş yabancı seyyahların da daima dikkatini çekmiştir. Söz konusu seyyahlar da eserlerinde şehrin sularına yer vermişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

XVII. asır seyyahlarından olan Jean Thevenot Bursa suları hakkında *"Bu şehir Uludağ'dan sadece on mil kadar uzaklıktadır. Yeri son derece elverişlidir. Burada su o kadar boldur ki, şehirde oturanlar evlerine, hanlarına su getirebilirler, suyu nakletmek için kolaylıkla bacak kalınlığında borular yaparlar. Böylece su bütün pisliklerden korunur. Abdest almak için kapla su taşımak zorunda kalmazlar, zira şehirde pek çok çeşme vardır"* demektedir. Thevenot bu ifadelerden

---

11 Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hülâsatü'l-vefeyât*, Bursa Yazma ve Eski Esereler Ktp. Genel no: 2162 s. 40-47. Gazizâde aynı eserin s. 47-51 sayfalarında da Bursa hamamlarıyla ilgili bilgi vermektedir. Gazzîzade'nin eserinde geçen sularla ilgili bir değerlendirme için bkz: Mermutlu, Bedri, "Bursa'da Su Kültürü ve Gazzîzade Abdüllatif Efendi'nin Notları", *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008, s. 32-42.

12 Kepecioğlu, dört ciltlik Bursa Kütüğü adlı eserinin değişik yerlerinde Bursa sularından bahsetmekle birlikte "Su" maddesinde pek çok su hakkında bilgi vermektedir. Bkz: Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, IV, 175 vd.

13 Uzer, İhsan, *Bursa Suları*, Halkevi Neşriyatı, 1941.

14 Özer, age.

15 Subul, age.

16 Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 2005 yılında düzenlenen "1. Bursa Su Sempozyumu"nda Bursa sularıyla ilgili çok sayıda bilimsel tebliğ sunulmuştur. Söz konusu bildiriler yayınlanmıştır. Bkz: *1. Bursa Su Sempozyumu Sempozyum Bildirileri*, Buski Yayınları, Bursa 2005; Hasan Ertürk tarafından hazırlanan *Suyun Bursa Serüveni* (Bursa 2006) adlı kitap konuyla ilgili çalışmalardan alıntıların yanında Bursa sularıyla ilgili de ayrıntılı malumat içermektedir. Olay Gazetesi'nin ek olarak verdiği *Bursa'da Yaşam* dergisinin Temmuz 2008 sayısı da Bursa sularına tahsis edilmiştir. Söz konusu dergide Bursa sularıyla ilgili çok sayıda makale yer almaktadır. Bkz: *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008.

sonra Bursa'da ki kaplıca sularıyla ilgili de epey malumat vermektedir.[17]

Aynı yüzyıl seyyahlarından George Wheler ise *"...Hiçbir yerde bunca çok çeşme ve daha büyük su kaynakları görmedim..."* ifadesiyle Bursa suları konusundaki hayretini ortaya koymuştur.[18]

XVIII. yüzyıl seyyahlarından Carsten Niebuhr *"... Bursa'da su öylesine boldur ki bütün camilerde, kervansaraylarda ve evlerde akarsu bulunur"*[19] sözleriyle durumu izah ederken çağdaşı olan Charles Texier ise *"Küçük Asya"* adlı eserinde şu bilgilere yer vermiştir: *"Bursa'nın, kente yeni gelen bir kişi üzerinde en çok etki eden özelliği, son derece bol ve çeşit çeşit sularıdır. Soğuk sular, ılık sular, Olimpos'un buzlu ve kaplıcaların kaynar suları her tarafa akar gider. Bizanslılar, ardılları olan Müslümanlar gibi bu suları, ülkenin gereksinimini göz önüne alarak en iyi şekilde kullandılar. Dışarıda çeşmeleri olduğu halde her evin kendi gereksinimi için akarsulu bir de havuzu vardı."*[20]

---

17 Günaydın, N.-Kaplanoğlu, R., *Seyahatnamelerde Bursa*, Bursa Ticaret Borsası Yayınları. Bursa 2000. s. 58-59.

18 Aybet, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası Ve İnsanları (1530-1699*), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.542.

19 Akdemir, Rıza, "Carsten Niebuhr ve Seyahatnamesi", *Milli Kültür*, sy.64, s. 99.

20 Ertürk, age., s. 58; XIX. Yüzyıl seyyahları da eserlerinde benzer müşahedelerini yazmışlardır. Bunlardan biri olan Robert Walsh, konuyla ilgili şunları ifade etmiştir: "Görkemli bir dağın eteğine kuruludur, ardındaki ulu bir ormanın kucağına yaslanır ve önündeki tatlı bir eğim üzerinde doğanın en zengin parçası vardır. Orman görünümünden yukarıya doğru yükselen yüce dağın dimdik, günışığıyla parıldayan ve aşağıdaki koyu renkli ve sık yapraklı ağaçlarla tam bir kontrast oluşturan ebedi karlarla kaplı tepeleri göze çarpar. Sıcak geçen dokuz ay boyunca, donmuş yüzeyler üzerine düşen yaz ışıkları bin şelaleyle dağın yamaçlarından düşen, hiç tükenmez saf ve berrak su akıntılarını aşağıya indirir. Hızla akıp giden bu çağlayanların bazıları kentin içinden akar ve kızgın bir atmosfer altında, termometre 35 derecedeyken, her caddeden, kıvrılarak akan buz gibi bir su dereciği geçer. Su, caddelerden sonra da camilerin, pazarların, dükkânların ve evlerin içinden geçer; öyle ki, kentteki her büyücek binanın ortasında, canlı suyun atlayıp çağlayacağı ve yanında üç öğün yemeğin yeneceği mermer bir havuz vardır. Kente böylesi bir serinlik ve zindelik veren sular daha sonra aşağıdaki düzlüklerde akarsular, çaylar oluşturur ve daha ötesi hep sıcaktan kavrulan, kıraç topraklarla çevrili bu gözde yere inanılmaz bir yeşillik ve bereket verir. Peygamberin müridlerine burasını sevdiren yalnızca tavsiye değildir. Hep soğuk suyla abdest alma olanağının yanı sıra, bundan daha da değerli başka bazı şeyler vardır. Buz gibi kar sularının arasında, güçlü bir akıntıyla fışkıran, kaynama derecesinde sıcak su çıkar topraktan. Bu sular, üzerinde dünyanın en soylu hamamlarını oluşturan ulu kubbelerin yükseldiği mermer havuzlarda toplanır. En zorunlu ve vazgeçilmez ödevi vücudunu yıkamak olan bir halk için böylesine özgün ve sürekli cazibeleriyle, bu kentin, terkedilmiş diğer başkentlerin yazgısından kurtulmasında şaşılacak bir şey yok." Günaydın, Kaplanoğlu, age., s.104.

Seyyahların eserlerinde de ifade edildiği üzere mahallelerdeki çeşmelerden başka Bursa'da evlerin büyük çoğunluğunun kendi kullanımlarına ait özel suları vardı. Bu sular her bir evden çıkan pınar değil Uludağ'dan gelen suların evler arasında taksim edilmesiyle oluşturulmuştu. Bursa'nın Uludağ'ın eteklerinde eğimli bir alanda yer alması, evlerin dağdan gelen su kaynaklarından istifade etmesini kolaylaştırmıştır. Evliya Çelebi de eserinde şehirde yirmi üç bin evde akarsu olduğuna dikkat çekmiş, bunun nedenini de *"Bursa şehri, Cebel-i Ruhbanın eteklerine düşmekle cümle evler biri birinden büyük bulunmakla hâneden hâneye su cereyân etmek mümkündür"* sözleriyle açıklamıştır.[21]

Dağdan getirilen sular evden eve aktarılarak hemen herkesin istifade edeceği şekilde dağıtılmıştır. Evlerin bahçelerinde su hazneleri bulunmaktaydı. Dağdan gelen su yukarıda yer alan evin haznesini doldurduktan sonra haznenin üst kısmında yapılan bir giderle künkler aracılığıyla bir sonraki eve yönlendirilmekte böylece su evden eve dolaşarak bütün mahalleye ulaştırılmaktaydı.[22] Bu uygulamada suyun kirletilmemesi ve bir sonraki komşuya temiz suyun aktarılması zorunluydu. Bahçesinden su geçen hane sahipleri bulaşık ve çamaşır yıkama gibi ihtiyaçlarını akan suyun üzerinde değil, oradan alınan suyla başka bir yerde yapabilirlerdi.[23] Şer'iyye Sicilleri içerisinde yer alan mülk satış kayıtlarında da evlerin bahçesinde olan akarsu kuyularına işaret edilmiştir. Çok sayıda belgede satışa konu olan ev tarif edilirken bahçesinde bir *"hâbiye-i mâ-i cârî"* (akarsu kuyusu) olduğu belirtilmiştir.[24]

---

21 Evliya Çelebi, age., II, 15.

22 Özer, age., s. 28.

23 Suların kirletilmemesi konusu üzerinde önemle durulan bir husustu. Mesela 1585 yılında İstanbul Kadısı, Mimarbaşı ve Yeniçeri Ağasına gönderilen bir hükümde halkın suyollarına zarar vermemeleri, kirli suları su yollarına dökmemeleri ve ev işlerinin görmek üzere bahçelerine kuyu kazdırmaları istenmiştir. Martal, Abdullah, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten*, c. LII, Sy. 205, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 1596.

24 "…. silk-i mülkümde olup mahalle-i mezbûrede vâkiʿ etrâf-ı erbaʿadan Hacı Şeyhzade Efendi ve Şaʿbân Dede ve Seyyid Hacı Mustafâ ve es-Seyyid Mesʿûd menzilleri ve tarîk-i ʿâmm ile mahdûd iki beyt-i ʿulvî ve bir sundurma ve iki beyt-i süflî ve bir sofa ve bir mâ'-i cârî ve bir mikdâr havluyu müştemil bir bâb mülk menzilimi bi-cümleti't-tevâbiʿ ve'l-levâhık ve kâffeti'l menâfiʿ ve'l-merâfik tarafeynden îcâb ve kabûlü hâvî beyʿ-i bât-ı sahîh-i şerʿ ile mezbûr es-Seyyid Mehmed'e iki yüz guruşa beyʿ u temlîk u teslîm eylediğimde…" B.Ş.S. (Bursa Şer'iyye Sicilleri), B176/3b.

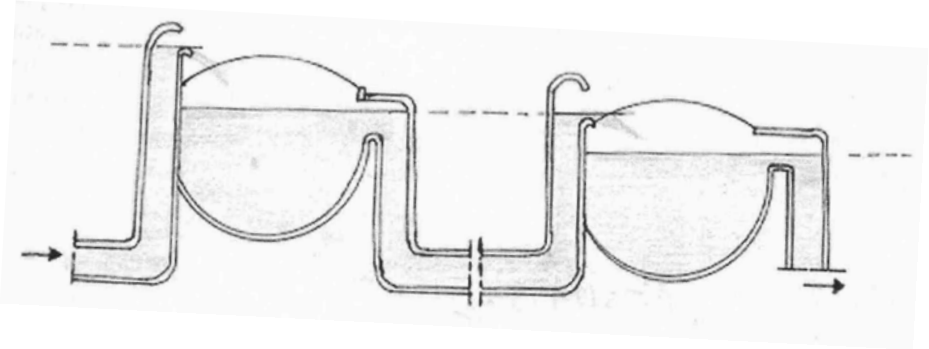

Resim 1: Bileşik kaplar sistemine göre çalışan Bursa çeşmesinin çalışma şeması (Özer, age., s. 30)

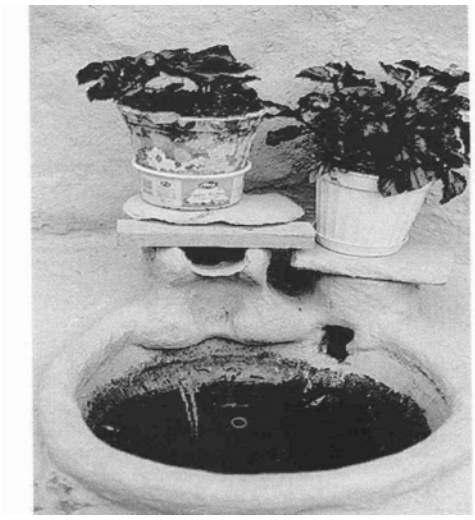

Resim 2: Bursa evlerinin bahçelerinde bulunan su kuyusu. (Özer, age., s. 29)

II- Su Hizmetleri ve Vakıflar

Osmanlılar döneminde Bursa sularının bakım ve onarımı büyük ölçüde vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Kur'an-ı Kerimde zikredilen *"Hayırda yarışınız"*[25] ayeti ve Hz. Peygamber'in hayrı teşvik eden ve kısaca "sadaka-i cariye" hadisi olarak bilinen "*İnsan ölünce üç şey müstesna, bütün amelleri kesilir. Sadaka-i cariye, kendisinden faydalanılan bir ilim ve kendisine dua eden hayırlı bir evlât."*

---

[25] Bakara 2/148.

hadisini[26] esas alan Osmanlı toplumu vakıf kurma hususunda adeta yarış içine girmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden biri olan Bursa için de geçerlidir. Zira Bursa'da da pek çok hizmet vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Bursa halkının kurduğu vakıfların bir kısmı su hizmetleriyle ilgilidir.[27]

İslâm tarihinde sularla ilgili kurulan vakıflar Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Hz. Osman, hicretten sonra başta Müslümanlar olmak üzere Medine halkının su ihtiyacını gidermek amacıyla yüksek bir meblağla Rume Kuyusu'nu satın alarak vakfetmiştir.[28] Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan bu davranış daha sonraki dönemlerde de pek çok Müslüman tarafından örnek alınmış ve su hizmetlerine yönelik vakıfların tesis edilmesinde teşvik edici unsur olmuştur.

Bu konuda Osmanlı toplumunun da çok hassas olduğu ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte su vakıfları tesis edilmeye başlamıştır. Hemen her padişah, inşa ettiği külliye için su getirtmiş, bu sularla ilgili hizmetlerin aksamaması için de vakıflar kurmuşlardır.[29] İlk başkent olan Bursa'daki padişah külliyelerine getirdikleri sular için de vakıfları vardır. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın su vakıfları bunlar arasında en meşhurlardandır.[30]

Sularla ilgili vakıflar yalnızca padişahlar tarafından değil, saray mensubu hanımlar, ileri gelen devlet erkânı, ilim adamları ve her sınıftan halk tarafından da tesis edilmiştir.[31] Mesela I.Murad'ın hanımı ve Yıldırım Bayezid'in annesi olan Gülçiçek Hatun, 1399 tarihinde Bursa'da Hisar içinde yaptırdığı zaviye, türbe ve evler ile birlikte kalenin güney tarafından çıkan ve Yıldırım tarafından kendisine hediye edilen beş ayrı su pınarını vakfetmiştir.[32]

Diğer vakıflarda olduğu gibi su hizmetlerine yönelik olarak tesis edilen vakıflar için de vakfiyeler düzenlenmekteydi. Söz konusu

---

26 Müslim, Vasiyye, 14.

27 Bursa'da su hizmetleri için kurulan vakıflar konusunda bkz: Çiftçi, Cafer, "Osmanlı Dönemi Bursa Su Yollarının Bakımı Ve Onarımında Vakıfların Rolü", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 3, sayı: 3 Bursa 2002, s. 57-74.

28 Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1987, I, 193-194.

29 Geniş bilgi için bkz: Çeçen, age.

30 Ateş, İbrahim, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

31 Bu konudaki örnekler için bkz: Martal, agm., s. 1588; Şensoy, Fatma, "Kamusal Hizmetlerin Karşılanmasında Vakıflar: Vakıf Sular Örneği", *Sivil Toplum*, Yıl 4, Sy. 15, Temmuz-Eylül 2006, s. 73-86.

32 B.Ş.S., A25/239a.

vakfiyelerin incelenmesiyle su vakıflarının yaygınlığını tespit etmek mümkündür. Bu konuda ikinci önemli kaynak ise vakıfların muhasebelerinin tutulduğu Vakıf Muhasebe Defterleri'dir. Osmanlı Devleti'nde mevcut olan vakıfların her yıl muhasebeleri yapılmakta ve bu vakıfların gelir-gider ve diğer hususlarıyla ilgili bilgileri defterlere kaydedilmekteydi. Bursa'nın değişik zaman dilimleriyle ilgili çok sayıda vakıf muhasebe defteri vardır. Bu defterlere göz atıldığında hemen hepsinde su hizmetlerine yönelik vakıfların varlığı müşahede edilmektedir. Bu vakıflardan bir kısmının daha önceden kurulmuş olmaları hasebiyle söz konusu defterlerde tekrar edildiği, öncekilerde olmayıp da ele alınan defterde mevcut olduğu anlaşılan vakıfların ise yeni kurulan vakıflar olduğu anlaşılmaktadır. Burada söz konusu defterlerden birisi ele alınarak ilgili yılda su hizmetleriyle ilgili tesis edilen vakıflar tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu defter Bursa Şer'iyye Sicilleri arasında yer alan 1775 tarihli B208 numaralı vakıf muhasebe defteridir. Söz konusu defterde toplam 528 adet vakfın muhasebesi kaydedilmiştir. Bunlardan 36 adedi doğrudan su hizmetleriyle ilgilidir. Bu vakıfların kimler tarafından hangi amaçlarla kurulduğu gibi bilgilerini bir tablo halinde göstermek faydalı olacaktır.

Tablo 1: B208 nolu Vakıf Muhasebe Defterine göre 1775 Yılında Bursa'da mevcut olan su vakıfları.

	Vakfın Amacı	Mahalle/Köy	Kurucusu	Bulunduğu Sayfa
1	Su-çeşme mühimmatı	Yenilli		1b
2	Suyolu tamiri (Ta'mîr-i mecrâ-yı âb)		Müfti Aziz Efendi	42a
3	Suyolu tamiri	Hasan Köyü		56a
4	Suyolu ve değirmen tamiri		Manavzade Abdülğafur Efendi	101b
5	Suyolu tamiri	Alaşar	Atmaca Sultan ve Karaca Muhyiddin	9b
6	Suyolu tamiri	Arablar	Şerife Aişe Hatun	67a
7	Suyolu tamiri	Arablar	Şerife Rukiye Hatun	69a
8	Suyolu tamiri	Bursa	Adilhan Hatun	41a
9	Suyolu tamiri	Bursa	Arab Hacı	43b
10	Su oluğu tamiri	Bursa	el-Hâc Mehmed Kefevî	79a
11	Suyolu tamiri	Çatal Çeşme	Merhûm Hacı Mustafa	26a
12	Suyolu tamiri	Çekirge		35b
13	Suyolu ve çeşme tamiri	Karaşeyh		70a
14	Suyolu tamiri	Davullu		53a
15	Suyolu tamiri	Dâyehatun	el-Hâc Abbas	52b
16	Suyolu tamiri	Dayehatun	Esirî Mehmed Efendi	57a

17	Suyolu tamiri	Devlengeç		38b
18	Suyolu tamiri	Dobruca	el-Hâc Mehmed	48a
19	Suyolu tamiri	Fazlullah Paşa		89b
20	Suyolu tamiri	Fındıklı		69a
21	Suyolu tamiri	Hacı İskender		80b
22	Suyolu tamiri	Hakimşâh		39a
23	Musluk malzemesi	Hayreddin Paşa		66a
24	Suyolu tamiri	Istabl Bayezid Paşa	Seyyid Mehmed Usuli	27a
25	Çeşme tamiri ve diğer	İbrahim Paşa	Zahide Hatun	79b
26	Su yolu tamiri	Kanberler	Yeniçeri ağası el-Hâc Hasan Ağa	11b
27	Suyolu tamiri	Çataltepe		69b
28	Suyolu ve çeşme tamiri	Muğla-Zekrek(?)	el-Hâc Sinan	28a
29	Suyolu tamiri	Kiremitci	el-Hâc Abbas	43a
30	Suyolu tamiri	Kiremitci	Abdullah Efendi ve Ayşe Hatun	87a
31	Suyolu tamiri	Timurtaş		54b
32	Suyolu tamiri	Bursa	el-Hâc Mehmed Konevî	
33	Suyolu tamiri	Şeyh Konevî		36a
34	Suyolu tamiri	Timurtaş	Abdal Çelebi	48b
35	Suyolu tamiri	Umurbey		89a
36	Suyolu tamiri	Zülâlli		32a

Tabloda belirtilen vakıflar genellikle suyollarının tamiriyle ilgili görünmekle birlikte muhasebe defterlerine bakıldığında bu vakıfların giderleri arasında musluk tamiri masrafları, suyolcu ve çeşmecilerin yevmiyeleri gibi ödemelerin yapıldığı da görülmektedir.

Tabloda yer alan otuz altı vakfın otuz beşi Bursa Suları, biri ise Hacı Sinan tarafından Muğla'nın Zekrek köyü suyolu için kurulmuştur. Ancak Zekrek Köyü'nün çeşmesinin tamamen harap olması nedeniyle bu vakfın parasının da uzun yıllardan beri Bursa suyolları için harcandığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1761 tarihli bir belgede adı geçen vakfın mütevellisi Hasan Efendi, mahkemeye başvurarak el-Hâc Sinan'ın Bursa'da vakfettiği ev ve dükkânlardan elde edilen 2.020 akçe gelirin 762 akçesinin Muğla Kazası'na tabi Zekrek köyü çeşmesine harcanması vâkıfın şartlarından olduğu, ancak söz konusu çeşmenin tamamen harabe olduğunu belirtmiş ve bu paranın başka yerlere harcanması için izin talep etmişti.[33]

[33] Hasan Efendi dilekçesinde izin verilmesi halinde paranın nerelere harcanacağını da ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre 762 akçenin 360

Vakıflar bir-iki şahıs tarafından kurulduğu gibi mahalle halkı tarafından toplu olarak da tesis edilebilmekteydiler. Tabloda yer alan vakıflarda da görüldüğü üzere pek çoğunun kurucuları bellidir. Kurucuları belirtilmeyenler muhtemelen mahalle halkı tarafından ortak tesis edilen vakıflardır. Gerek bireysel gerekse mahalle halkı tarafından tesis edilen vakıf sermayelerine özel şartlarla sonradan para vakfetmek de mümkündür.

Vakıf muhasebe defterinde tabloda zikredilen vakıfların ana sermayelerinin ne kadar olduğu, bu sermayelerinden bir yıl içerisinde ne kadar kazanç sağladıkları, su konusunda ne gibi harcamalar yaptıkları ve sermayeyi kimlere kredi olarak dağıttıkları gibi bilgiler ayrıntılı olarak yer almaktadır. Konuya bir örnek olması bakımından burada bir vakfın muhasebe içeriğini vermek faydalı olacaktır. Timurtaş Mahallesi'nde bulunan Pınarbaşı suyunun suyolları için mahalle halkı tarafından bir vakıf tesis edilmiştir. Kuruluş tarihi hakkında malumatımız olmayan bu vakfın 1775 senesindeki ana sermayesi 1.806 kuruştur. *"Asl-ı mâl-ı vakf"* başlığı altında gösterilen anaparaya, aynı yılın başında on kişinin daha kurmuş oldukları vakıflar aracılığıyla farklı meblağlarda para vakfettikleri görülmektedir. Vakıf sermayesine katkı amacıyla Para vakfeden şahıslardan Yörük Mehmed mahallenin suyolu tamiri için 50 kuruş, Türkmen Mehmed Gökdere suyunun mecrasının tamiri için 30 kuruş ve Hacı Mustafa oğlu Mehmed de Müfti suyunun tamiri için 24 kuruş vakfetmişlerdir. Diğer yedi kişiden beşi aşure, ikisi ise şem'i 'asel (bal mumu) için ilave katkı yapmışlardır. Sonradan yapılan katkılarla vakfın ana sermayesi 2.141 kuruşa çıkmıştır. Söz konusu Muhasebe kaydına göre bu vakfın 2.141 kuruşluk ana sermayesi %10 karla 30 kişiye kredi olarak verilmiş ve *"murâbaha fî sene kâmile"* başlığı altında yıllık elde edilen gelirin 214 kuruş 14 para olduğu belirtilmiştir. *"Minhâ el-mesârif"* başlığı altında bu paranın aynı yıl içinde nerelere harcandığı gösterilmiştir. *"Vakf-ı mezbûrun zimemleridir"* başlığı altında ise vakfa ait ana sermayenin kimlere hangi miktarda kredi olarak verildiği sıralanmıştır. Bütün bunların yer aldığı 1775 tarihli muhasebe kaydı şöyledir:[34]

"Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât-ı evkâf-ı müslimîn berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb-ı der-mahalle-i Timurtaş der-Bursa der-zamân-ı Mehmed Çelebi Kâimmakâm-ı-mütevellî bi'l-vakfi'l-mezbûr fî gurrei Muharremi'l-harâm sene 1189 ilâ gâyeti Zi'l-hicceti's-seneti'l-merkûme."

---

akçesi Bursa'da Hayreddin Paşa suyu mecrasının tamiri, geri kalanının ise imam için vakfedilen evden kendi evine kadar olan suyolu, kendi hanesinde olan çeşmenin tamiri ve buradan başka yerlere giden suyolları için harcanacaktır. Talebi uygun gören mahkeme Hasan Efendi'ye gerekli izni vermiştir. B.Ş.S. B195/1a

34 B.S.Ş., B208/54b

Asl-ı mâl-ı vakf	**1.806 guruş**
(Vakfa ilave yapanlar)	
Vakf-ı Yörük Mehmed berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb	50 kuruş
Vakf-ı Türkmen Mehmed berâ-yı mecrây-ı âb-ı Gökdere	30 kuruş
Vakfu'l merhûm Hacı Mustafa Oğlu Mehmed berâ-yı ta'mîr-i Müftî	24 kuruş
Vakfu'l-merhûme İgdirli(?) zevcesi Şerîfe berâ-yı 'aşûre	10 kuruş
Vakf-ı Ilğınlı Hasan berâ-yı 'aşûre	10 kuruş
Vakfu'l-merhûm Çerci(?) Hasan berâ-yı 'aşûre	15 kuruş
Vakf-ı Türkmen berâ-yı 'aşûre	15 kuruş
Vakfu'l merhûm Hacı Musli berâ-yı 'aşûre	100 kuruş
Vakfu'l-mezbûr Hasan berâ-yı şem'i 'asel	10 kuruş
Vakfu'l-merhûme Şerîfe berâ-yı şem'i 'asel	15 kuruş
(Toplam anapara)	**2.141 kuruş**
Murâbaha fi sene kâmile	**214 kuruş 14 para**

Minhâ el-mesârıf	
Berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb	94 kuruş 4 para
Vazîfe-i çeşmeci	20 kuruş
Vazîfe-i diğer çeşmeci	10 kuruş
Berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb-ı Müftî	20,5 kuruş
Berâ-yı şem'-i berât	4 kuruş
Vazîfe-i kâimmakâm-ı mütevelli	9 kuruş
Vazîfe-i şem'-i 'asel	20 kuruş
Berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb	5 kuruş
Berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb-ı Gökdere	3 kuruş
Berâ-yı ta'mîr-i mecrây-ı âb-ı Müftî	1 kuruş 16 para
Berâ-yı harc-ı 'aşûre	15 kuruş
Berâ-yı şem'-i 'asel	1 kuruş
Berâ-yı şem'-i 'asel	1,5 kuruş
Harc-ı muhâsebe	180 akçe
Mesârif-i müteferrika	180 akçe
Yekûn mesârif:	**207,5 kuruş**
Ziyâde ez masraf	6,5 kuruş 4 para

Vakf-ı mezbûrun zimemleridir	
Der-zimmet-i Uzun Mehmed mahallede	55 kuruş
Der-zimmet-i es- Seyyid Salih mahalle-i Şibli	70 kuruş
Der-zimmet-i es-Seyyid İbrahim Ağa mahalle-i İbrahimpaşa	120 kuruş
Der-zimmet-i Kara Süleyman mahallede	75 kuruş
Der-zimmet-i Hamal Kara Mehmed mahallede	160 kuruş
Der-zimmet-i Abdülfettâh Beşe mahallede	100 kuruş
Der-zimmet-i Mehmed ve Ahmed Beşe mahallede	50 kuruş
Der-zimmet-i es-Seyyid Halil mahallede	75 kuruş
Der-zimmet-i es-Seyyid Mustafa Çelebi mahallede	20 kuruş
Der-zimmet-i Kırçıl kızı Ayşe mahallede	100 kuruş

Der-zimmet-i İbrahim mahalle-i Şibli	50 kuruş
Der-zimmet-i Dikici es-Seyyid Ahmed mahalle-i Hz. Emir	170 kuruş
Der-zimmet-i Rukiye mahalle-i Kasab Hüseyin	40 kuruş
Der-zimmet-i Berber Seyyid Hüseyin mahalle-i Selçuk Hatun	30 kuruş
Der-zimmet-i Yörük Mustafa mahallede	90 kuruş
Der-zimmet-i Kutnici Mustafa zevcesi Zeyni mahallede	100 kuruş
Der-zimmet-i Dellâl Mehmed Ali kızı Rükiye mahalle-i Fazlullah Paşa	20 kuruş
Der-zimmet-i Erpeklici Mehmed mahallede	65 kuruş
Der-zimmet-i Sultane bint-i Halil mahallede	80 kuruş
Der-zimmet-i Emir Osman oğlu karye-i Kebir Susığırlık	120 kuruş
Der-zimmet-i Yörük Mehmed mahallede	80 kuruş
Der-zimmet-i Karadenizli zevcesi Kazıklı	95 kuruş
Der-zimmet-i Çapkın Süleyman mahallede	30 kuruş
Der-zimmet-i Kutnici Mehmed Beşe mahalle-i Kanberler	35 kuruş
Der-zimmet-i Çörekçi Hasan zevcesi Hanife mahallede	75 kuruş
Der-zimmet-i Köle oğlu Mehmed bin Ali mahallede	120 kuruş
Der-zimmet-i Mütevelli-i kâimmakâm mahalle-i Çelebi	50 kuruş
Der-zimmet-i Halil Efendi Mahalle-i Şeker Hoca	41 kuruş
Der-zimmet-i Süleyman bin Halil mahallede	50 kuruş
Der-zimmet-i Molla Mahmud bin Mehmed mahallede	20 kuruş
Yekûn zimem	**2.141 +5 = 2.146 kuruş**

Su vakıflarının harcamaları içerisinde suyolu tamiri, suyolcu ve çeşmeciler için ödenen ücretler vazgeçilmez kalemler arasındadır. Suyolları yerleşim birimlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan ve belli bir mesafeyi içeren su iletim sistemlerine denir. Suyun taşınması, depolarda toplanması ve dağıtılması gibi ünitelerden oluşan bu sistemin içerisinde bentler, çökeltme havuzları, kemerler, suyolları ve su terazileri gibi tesisler bulunmaktadır.[35] Suyolu vakıfları ilgili suyun kaynağından başlayarak çeşmeye gelinceye kadarki kısımda suyolları ve bu yollar üzerinde bulunan tesislerdeki bozulmaları tamir ettirmeyi hedeflemektedir.

Suyollarının zamanla bozulmaları halkın su ihtiyacını karşılamasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde uzak bölgelerden şehirlere getirilen suların suyollarının yenilenmesi, tamir edilmesi ve temizlenmesi, üzerinde önemle durulan hususlardan olmuştur. Bu durum suyollarıyla ilgili bir teşkilatın

[35] Kılıç, Selda, "Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafina Dair Bazi Tespitler" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2004, c. 23, sy. 36, s. 178 vd.

oluşmasını sağlamıştır.[36] Suyolculuk mesleği bu teşkilat içinde en önemli görevlerdendir. Suyolcular, suyun kaynağından itibaren başlayarak kanal ve künklerle yerleşim birimlerine getirilmesi, suyollarının yapılması, bozulan suyolları ve çeşmelerinin onarılması, suların çeşmelere düzenli akıtılması ve benzeri hizmetleri ifa eden şahıslara verilen isimdir.[37] Osmanlı Devleti'nde bu günkü Devlet Su İşleri Müdürlüğüne tekabül eden Su Yolcu Nazırlığı vardı ve suyolcular bu nazırlığa bağlıydı.[38] Bir suyolcunun vefat etmesi veya her hangi bir nedenle görevini bırakması durumunda yerine öncelikle oğlu atanırdı.[39]

Suyolcuların mesleğinin erbabı ve liyakat sahibi olmalarına önem verilirdi. Zira, suyollarının kazılması, künklerin yerleştirilmesi, birbirlerine yapıştırılması, kırılanların tamir edilmesi ve benzeri hususlar belli bir ustalığı gerektiriyordu. Bu nedenle göreve getirilecek şahısların bu işleri yapabilecek kabiliyette olmaları önemliydi. 1762 tarihli bir vesikada belirtildiğine göre Bursa'da suyollarının tamir edilmesi maksadıyla gerekli olan talaş için bazı vakıflardan belli oranlarda para alınmıştı. Bu talaşın camiler, mescitler, hangâhlar ve evlerde çıkan suların mecra ve künklerinde meydana gelen çatlakların onarımında kullanılması için suyolcular görevlendirilmiş ve bunların başına da Ahmet adlı birisi mütevelli olarak tayin edilmişti. Ancak kısa bir süre sonra mütevellilik görevi *"tevliyet-i mezkûrun vech-i meşrûh üzere uhdesinden gelmeğe iktidârı"* olmadığı gerekçesiyle Ahmet'ten alınarak başkasına verilmişti.[40] Suyolcuların zaman zaman bazı sahtekârlıklar yaptıkları da olmuştur.[41]

Su hizmetleriyle ilgili diğer önemli bir görevli de çeşmecidir. Çeşmeciler müstakil çeşme ustalarından oluşmakla birlikte genellikle suyolcular çeşmelerin de bakım ve onarımını yapmaktaydılar. Çeşmecilerin de işinin ehli ve liyakat sahibi olmalarına özen gösterilirdi. Murat Alpalaca, 1948 yılında Uludağ Dergisi'nde yayınlanan bir yazısında mahallesindeki eski bir sucunun hatıralarından bahsetmektedir. Mustafa Dayı adındaki sucu II. Mahmud'un Yeniçeri

---

36 Su teşkilatı ve görevlileri hakkında geniş bilgi için bkz: Çelik, Gülfettin, *Vakıf Su tahlilleri Su Hukuku ve Teşkilatı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2000, s. 139 vd.

37 Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B.Yayınları, İstanbul 1993, III, 286; Martal, agm., s. 1602; Kılıç, agm., s. 178.

38 Osmanlı Devleti'nde Su Yolları ve Su Yolcuları hakkında geniş bilgi içib bkz: Martal, agm., s. 1587.

39 Martal, agm., s.1608

40 B195/82a

41 Suyolcuların yaptıkları yolsuzluklar konusunda bkz. Martal, agm., s. 1631; Kılıç, agm., s. 179 vd.

Ocağı'nı lağvetmesinden sonra Bursa'ya yerleşen bir yeniçerinin oğludur. Çeşmecilerde aranan özellikler ve yaptıkları işlerden bahseden yazı konuyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. *"Mustafa dayı ödevine çok bağlı idi, her gün arkasında, kamburca sırtına yerleştirdiği, üç at yemi torbası kadar iri, kıldan yapılmış talaş dolu torbasını yerleştirir, kalın asma dalından bükülerek yapılmış yere kadar değen bir çemberi omzuna asar, elindeki bastonuna dayanarak mahallenin çeşmelerini kontrole çıkardı. Omzunda taşıdığı asma dalı çemberi su künklerini temizlemek için kullanırdı. Torbasındaki elenmiş tahta talaşlarını da çeşmelere döker, künkleri bununla temizler, suların sık kefeke bağlamasını önlerdi; her eve uğradıkça kapıyı çalar ve kimse olmasın çeşmeci diye seslenirdi. Mahalleli onu bir baba bildiği için kadınlar ondan kaçmaz, gir diye müsaade ederler, o da kapının ipini çekerek girer, çeşmeye bakar, talaş dökerdi."*

"Bir adamın iyi bir çeşmeci olabilmesi için dedesinden veya babasından bu iş kendisine kalmış olacaktı, dışarıdan birinin çeşmeci olabilmesi için de küçükten bir çeşmecinin yanında çırak olarak ve uzun zaman ustası ile birlikte çalışarak suculuğu öğrenecekti. Ehliyet gösterebilirse ustası ihtiyarlayınca veya ölünce onun yerine geçebilecekti. Çıraklık kolay değildi. Bursa'daki 200 kadar suyun adını, kaynak yerlerini, geçit yollarını bilmek, öğrenmek gerekti. Bunu bellemek güç ve imkansızdı, hatta benim diyen bir çeşmeci bile bunları zor bilebilirdi. Fakat her çeşmecinin kendi çevresinde ve kendi kontrolündeki suların huyunu, geçiş yollarını eksiksiz bilmesi gerekti."[42]

Vakıfların suyolcu ücretlerini ve suyolu tamiri için gerekli malzeme bedellerini karşılayarak gerçekleştirdikleri hizmetler son derece önemlidir. Su vakıfları sayesinde Bursa halkı asırlarca Uludağ'ın soğuk sularından faydalanmışlardır. Zira tesis edilen vakıflar, kurucularının vefatlarından sonra da uzun yıllar vakfiyede belirtilen hizmetleri ifa etmişlerdir. Mesela Uludağ'ın eteklerinde farklı yerlerden çıkarak "Suhtesekisi"nde toplanıp buradan Namazgâh'a, oradan da Yeşil Hamamı'na inen ve kireçlenme, tutulma gibi bazı hastalıklara iyi geldiği söylenen Devlengeç suyu için kurulan vakıf, 250 yıldan fazla yaşamıştır. Dolayısıyla bu vakıf en az iki buçuk asır boyunca zikredilen suyun suyollarının tamiri ve

---

[42] Yazının devamında suların huylarından nelerin kastedildiği de anlatılmaktadır. "Su nereden ve nasıl geliyor, ne zamanlar çoğalıyor, ne zamanlar azalıyor, hangi aylarda sıcaklık ve soğukluk derecesi değişiyor? Kefeke bağlaması nasıldır? Temizlik ve karışma durumu nasıldır? Nerelerde ve neden kirlenir? Geçtiği yollarda lağımlarla ilgisi var mıdır? Sızıntı oluyor mu? Sürat akışı ve terazisi (yani ne kadar yükseltilirse akabilir) Tadı, kokusu nasıldır, içinde bulunan yabancı sular, maddeler nelerdir? İşte bir çırak bunları öğrenmeden çeşmeci olamazdı." Alpalaca, Murat, "Bursa'nın Eski Çeşmeleri", *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, c. 14, sy. 87, Ocak-Şubat 1948, s. 23-24.

benzeri hizmetleri ifa etmiştir. Üstelik kuruluşundan itibaren zamanla sermayesinde artış bile olmuştur. Nitekim söz konusu vakfın 1560-1561 yılındaki sermayesi 9.724 akçe iken 1795 senesinde 356.400 akçeye yükselmiştir.[43]

Su hizmetlerinin ihmal edildiği, suyolcularının görevlerini gereğince yapmadıkları veya yeterli sayıda görevli olmadığı zamanlarda Bursa suyolları ve depolarında zamanla bozulmalar olmuş ve bu dönemlerde halk sıkıntı içine düşmüştür. Zaman zaman içine düşülen durumun iyice zorlaştığı dönemlerde merkezî idareden yardım istendiği de olmuştur. 1742 yılında İstanbul'dan böyle bir yardımın talep edildiği anlaşılmaktadır. Bursa Sicilleri arasında yer alan bir belgeye göre söz konusu yardım talebine neden olan gelişmeler şöyle yaşanmıştı: Bursa'da Emir Sultan Camisi, türbesi ve diğer binalarının yer aldığı bölgenin üst taraflarında üç ayrı yerde çıkan sular künkler aracılığıyla mahalle halkının evlerine dağıtılmıştı. Uzun zamandan beri tamir ve bakımı ihmal edilen suların memba ve mecralarında bozulmalar olmuş, zamanla künkleri kırılmıştı. Eskiyen ve kırılan künklerden sızan sular yer altından yeni mecralar oluşturmuş, bu da zaten eğimli olan bölgenin toprağının daha da yumuşamasına ve heyelanlara sebep olmuştu. Heyelanlar neticesinde evlerin bir kısmı tamamen yıkılırken diğer bir kısmı da hasar görmüştü. Bu yüzden mahalle sakinlerinin çoğu evlerini terk ederek başka yerlere taşınmışlardı. Taşınmayanların ise evlerinde suları akmaz olmuştu. Bu şikâyetler sıralandıktan sonra "Emir Sultan gibi bir zatın tarihi camisi, mahallesi ve civardaki diğer mahalleler perişan olmakla yüz yüzedir" denilerek İstanbul'dan lağımcı ve mimar istenmişti.[44]

Aynı yıla ait başka bir belgede de Divan-ı Hümayun'a yine Emir Sultan Mahallesi'yle ilgili bir arzuhalin verildiği anlaşılmaktadır. Bu belge Emir Sultan Mahallesinin içinde bulunduğu zor durumu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İlgili kayıtta Emir Sultan'ın Asa bahçesinden zuhur eden Asa ve Akçağlayan sularının kontrol altına alınması için yapılan keşif ve ihtiyaç duyulan meblağdan bahsedilmektedir. Bu suların keşfinin yapılması istenmiş, ancak bundan önce mahallenin içinde bulunduğu durum arz edilmiştir. Asa suyu, Emir Sultan'daki imaret, zaviye, hamam ve çeşmelere, ayrıca mahalledeki evlere ve yakınlardaki Cezerî Kasım Paşa Medresesi civarındaki musluklara, oradan medrese dâhilindeki büyük çeşmeye ve abdesthaneye akmaktaydı. Emir Sultan zamanlarından bu yıllara kadar akmakta olan bu suyun uzun yıllardan beri mecralarının tamir edilmediği, ihmalkârlık ve benzeri nedenlerden

---

43 Çiftçi, agm., s. 67.
44 B.Ş,S., B124/50a.

dolayı suyollarına döşenen künklerin harap olduğu, yirmi beş seneden fazla zamandır imaret sularının akmadığı, bu yüzden imaretin hademeleri ve sair ahalinin büyük zahmetler çektikleri belirtilmiştir. Ayrıca adı geçen Asa suyuyla birlikte Akçağlayan Suyunun da yer altından yeni mecralar oluşturduğu, bunun da yer kaymalarına ve üzerlerinde ki cami, türbe, imaret, hamam, han, zaviye, medrese vesaire binaların yıkılmasına neden olacağı vurgulandıktan sonra bu suların kontrol altına alınması için 47.130 akçeye ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.[45] Bir sonraki belgede de Emir Sultan Camii şadırvanına gelen Akçağlayan Suyunun suyollarının tamiri için keşif yapıldığı, 44.700 kuruşa onarımın yapılabileceği belirtilmiştir.

Suyolları için kurulan vakıflar hiç şüphesiz devletin yükünü hafifletmişlerdir. Zira bozulan suyolları ve çeşmelerden vakfı olmayanlar devlet imkânlarıyla tamiri edilmekteydi. Mesela Gökdere'den ayrılarak Maksem Mahallesi'ne giden su için döşenen 480 zira uzunluğundaki Manavzade Oluğu yolunun tamiri için kurulan bir vakıf yoktu. Bu sebeple oluğun tamir işleri şehir yöneticileri tarafından yapılmaktaydı. Bunun için gereken masraf da devlet bütçesinden karşılanmaktaydı. Bir keresinde tamire muhtaç olan Manavzade Oluğu için bir keşif yapan bilirkişi heyeti oluğun 18.360 kuruşa tamir edilebileceğin belirtilmişti.[46]

Toprak künklerle dağıtımı yapılan suyollarının eskiyen ve su kaçağına neden olan delikleri, saman çöpü ve tahta talaşı ile kapatılmaya çalışılıyordu. Yasak olmasına rağmen bazı suyolcularının at fışkısını da bu amaçla kullandıkları oluyordu. Evliya Çelebi'de bu hususa değinerek suyollarına at fışkısı dökmenin yasak olduğunu ancak yinede bazı problemlerin yaşandığını *"Zalim suyolcular, geceleyin suyollarına at fışkısı döküp delinen yerlerini kapatırlar. Suların tadı ve rengi bozulur. Gündüzleri fışkı dökmek ihtimali yoktur. Çünkü hâkim haklarından gelir"* sözleriyle ifade etmiştir.[47] 1762 tarihli bir belgede Bursa'da su mecraları ve künklerindeki su kaçaklarını önlemek amacıyla fışkı kullanılmasının yasak olduğu, bu işler için talaş kullanılması gerektiği belirtilmiştir.[48]

Başka bir belgede de[49] Bursa sularının içinde bulunduğu olumsuz durumun saraya kadar ulaştığı, bu nedenle suyollarının

---

45 B.Ş,S., B124/50b.
46 B.Ş,S., C6/10b.
47 Evliya Çelebi, age., II, 15.
48 B195/82b
49 Bu belge 1130/1718 tarihlidir. Ancak öncesi ve sonrasındaki belgeler 1175/1761 tarihlidir. Ayrıca önceki ve sonraki belgelerle aynı konudan bahsetmesi söz konusu belgenin tarihinin yanlış yazıldığını akla getirmektedir. Belgenin tarihi 1761 olmalıdır.

tamiri konusunda gerekli önlemlerin alınması istendiği belirtilmiştir. Söz konusu belge özetle şöyledir: "Bursa'daki camiler, hanlar, medreseler, imaretler ve mahalle çeşmelerinde akan suların mecra ve künkleri zamanla harap olmuş, bu nedenle sularında azalma meydana gelmiş ve çeşmelere su gitmez olmuştur. Su kaçak yerleri olan çatlakların tamir edilmesi için suyolcular görevlendirmek gerekmektedir. Depolarda (hazinelerde) toplanan suların renk, koku ve temizliğinde bozulma olması sebebiyle suyu kullanan halk sıkıntı çekmekte ve bu hal su içme, abdest ve gusül almada insanları büyük bir zorluk içine düşürmektedir. Halkın içinde bulunduğu bu zor durum İstanbul'daki yetkililer tarafından da haber alınmıştır." Belgenin devamında künklerin mecralarına talaş konularak bu durumdan kurtulmanın mümkün olacağı, söz konusu talaş için gereken masrafın Bursa'daki bazı vakıflardan alınacağı ve hangi vakfın ne kadar ücret ödeyeceğinin belirlenmesi için de Bursa eşrafının karar vereceği ifade edilmiştir. Bütün bunları organize etmek için de Mevlânâ Şerîf Efendi görevlendirilmiştir.[50]

Bunun üzerine Şerif Efendi riyasetinde kurulan heyet bir inceleme yapmıştır. Heyetin raporunda Bursa'da 120 adet su olduğundan bahsedilmiş ve talaş konulacak sular liste halinde verilmiştir. Listede 110 suyun adı zikredilmiştir. Muhtemelen diğer on su böyle bir tamire ihtiyacı olmadığından listede yer almamıştır. 1761 yılına ait olan bu kayıt söz konusu yılda Bursa Sularının adlarını göstermesi bakımından önemli bir belgedir. Bu nedenle listenin burada verilmesi faydalı olacaktır.

"Bursa'da cereyân iden Gökdere ve Pınarbaşı ve ve sâyir talâş verilen suların esâmesi defteridir ki ber vech-i âtî zikrolunur."[51]

---

[50] B.Ş.S., B195/81b
[51] B.Ş.S., B195/82a

Tablo 2: 1761 Yılında Bursa Suları.

1	Âb-ı Gökdere	38	Âb-ı Devlengeç	75	Âb-ı Küçük
2	Âb-ı Pınarbaşı	39	Âb-ı Umurbey	76	Âb-ı Hasekioğlu Hamamı
3	Âb-ı Sedbaşı	40	Âb-ı Yenili	77	Âb-ı Murâdiye
4	Âb-ı Sedbaşı (ikinci)	41	Âb-ı Gümüş	78	Âb-ı Aşhane
5	Âb-ı Hisar	42	Âb-ı Karabaş	79	Âb-ı Balı Beg
6	Âb-ı Arab Hacı	43	Âb-ı Çatal Çeşme	80	Âb-ı Müftü Esiri Efendi
7	Âb-ı Şadırvan	44	Âb-ı Câmi‘-i Kebir	81	Âb-ı Kemer
8	Âb-ı Eşe Bacı(?)	45	Âb-ı Bedreddin	82	Âb-ı (def‘a) saray
9	Âb-ı Ali Paşa	46	Âb-ı Veled-i Kazzâz	83	Âb-ı Tavuk Hamamı
10	Âb-ı Pirinç Hân	47	Âb-ı Bıçakçılar	84	Âb-ı Süleyman Ağa
11	Âb-ı Yeni Han	48	Âb-ı Timurtaş	85	Âb-ı Reyhân Paşa
12	Âb-ı Kanberler	49	Âb-ı Dülgerler	86	Âb-ı Sultan Orhan
13	Âb-ı Mahkeme	50	Âb-ı Şüşteri	87	Âb-ı Miski Hâtun
14	Âb-ı Mahalle	51	Âb-ı Boyacılar	88	Âb-ı Geyve Hanı
15	Âb-ı …..(?)	52	Âb-ı Yeni Han	89	Âb-ı Mahmud Paşa
16	Âb-ı Davud Paşa	53	Âb-ı Pirinç Hân	90	Âb-ı Vezir Han
17	Âb-ı Timurtaş	54	Âb-ı Medrese	91	Âb-ı Seyyid Usul
18	Âb-ı Atpazarı	55	Âb-ı Kiremitçi	92	Âb-ı Ğanî Efendi
19	Âb-ı İbrahim Paşa	56	Âb-ı Daye Hatun	93	Âb-ı Nakşibendi
20	Âb-ı Kirişçi Kızı	57	Âb-ı Dâvullu	94	Âb-ı Oruç Beg
21	Âb-ı Laleli	58	Âb-ı Eski Yeni	95	Âb-ı Hamza Beg
22	Âb-ı Mihrâb	59	Âb-ı Ahmed Paşa	96	Âb-ı Eski Yeni
23	Âb-ı Gazi Hüdâvendigâr	60	Âb-ı Çakır	97	Âb-ı Altı Parmak
24	Âb-ı Şeker Hoca	61	Âb-ı Türbe	98	Âb-ı Ivaz Paşa
25	Âb-ı İnebey	62	Âb-ı Zindan	99	Âb-ı Kavaklı
26	Âb-ı Kâdı	63	Âb-ı İbrahim Paşa	100	Âb-ı Kadı Hamamı
27	Âb-ı Başçı	64	Âb-ı Alaaddin Beg	101	Âb-ı Geyikçi
28	Âb-ı Yahya Kaban	65	Âb-ı Saray	102	Âb-ı Hâib Sükkâri
29	Âb-ı Hoca Rüstem	66	Âb-ı Şeyh Câmi	103	Âb-ı Veld-i Yaniç
30	Âb-ı Odalar	67	Âb-ı İsa Beg	104	Âb-ı Çerâğ Beg
31	Âb-ı Tatarlar	68	Âb-ı Boğçacı	105	Âb-ı Gül Çiçek
32	Âb-ı Ebu İshâk	69	Âb-ı def‘a Şeyh Câmi	106	Âb-ı el-Hâc Veli
33	Âb-ı Kavak	70	Âb-ı Miskinler	107	Âb-ı Şeyh Paşa
34	Âb-ı Müftî	71	Âb-ı Orta Pazar	108	Âb-ı Asâ
35	Âb-ı Yıldırım Hân	72	Âb-ı Tavuk Bud	109	Âb-ı Ağa Kapısı
36	Âb-ı Çelebi Sultan Mehmed Hân	73	Âb-ı Veled-i Helvâyi	110	Âb-ı İne Beg
37	Âb-ı Hazreti Emir Sultân	74	Âb-ı Çukur		

Tamire muhtaç sular belirlendikten sonra bunların suyolları ve künkleri için gerekli olan talaşın şehirdeki 22 vakıftan tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Vakıflar kendileri için tahsis edilen meblağı her gün ödeyeceklerdir. Bu şekilde toplanacak paranın yekunu günlük 110 kuruştur. Söz konusu vakıflar Selâtin vakıfları dediğimiz padişah ve diğer devlet erkânı ile şehrin ileri gelen zevâtı tarafından tesis edilenlerdir. Bursa'daki selâtin vakıflarının da bir bakıma listesi durumunda olan bu müesseseler ve talaş için ödeyecekleri günlük meblağlar şöyledir:[52]

Tablo 3: Talaş masrafı ödemekle yükümlü selâtin vakıfları ve ödeyecekleri günlük meblağlar.

Vakıf Adı	Günlük ödeyeceği miktar (Kuruş)	Vakıf Adı	Günlük ödeyeceği miktar (Kuruş)
Hüdâvendigâr Vakfı	10	Davud Paşa Vakfı	5
Ali Paşâ-yı Cedîd Vakfı	3	İsâ Beg Vakfı	2
Sultân Bayezidhân Vakfı	10	Karaca Beg Vakfı	1
Haremeyni'ş-Şerîfeyn Vakfı	10	Reyhân Paşa Vakfı	2
Sultân Orhan Gâzi Vakfı	5	Yıldırım Bayezid Hân Vakfı	10
Câmî'-i Kebîr Yıldırım Bayezid Hân Vakfı	3	Molla Fenârî Vakfı	3
Hazreti Emîr Sultân Vakfı	5	Umur Beg Vakfı	3
Çelebi Sultân Mehmed Hân Vakfı	10	Kiremitçi Sinan Beg Vakfı	3
Sultân Murâd Hân-ı Sânî Vakfı	10	İbrahim Paşa Vakfı	3
Mahmûd Paşâ-yı Velî Vakfı	5	Koca Mehmed Paşa Vakfı	2
Çakır Ağa Vakfı	3	Merhûm Alaaddîn Beg Vakfı	2
22 vakıf-Ödeyecekleri talaş ücreti günlük toplam 110 kuruş.			

Sicillerden anlaşıldığı kadarıyla yukarıda adları zikredilen vakıflar aracılığıyla temin edilen talaş Bursa suları için yeterli gelmemişti. Bu nedenle yeni bir ayarlama yapılarak bu sefer bazı mahalle vakıflarının gelir fazlalıkları ve taamiyyelerinden de her gün için belirli bir miktar para alınmasına karar verilmişti.[53] Yukarıda

---

52 B.Ş.S., B195/81b.

53 Defter oldur ki, Mahmiye-i Bursa'da olan çeşmelere talaş ilkası içün mukaddemâ bâ-defter-i kadı-ı Burusa evkaf-ı ma'lûmede ta'yîn olan meblağ ber-vechle kifâyet etmediği cümle ihbârıyla zâhir olmağın zikr-i âtî evkafın zevâid ve taâmiyyelerinden yine â'yân-ı vilâyet re'yleriyle zamm olunan vezâyifdir ber-vech-i âtî zikr olunur. B.Ş.S., B195/66a.

isimleri verilen selâtin vakıflarına ek olarak bu vakıflar ve günlük ödemeleri gereken meblağlar da şöyledir:

Tablo 4: Talaş masrafı ödemekle yükümlü birinci grup mahalle vakıfları ve ödeyecekleri günlük meblağlar.

Mahalle Adı	Günlük ödeyeceği miktar (Kuruş)	Mahalle Adı	Günlük ödeyeceği miktar (Kuruş)
Kurşunlu	6	Said-i Fakih	6
Bedreddin	6	Şeker Hoca	6
Altıparmak	6	Şehabeddin Paşa	6
Veled-i Enbiya	4,5	Kanberler	6
Ahmed Dâi	3	Kirişçi Kızı	6
Ebî Şehme	3	Mantıcı	6
Başcı	6	Manastır	6
Timurtaş	6	Arab Mehmed	6
Veled-i Habîb	3	Yiğid Köhne	3
Hasan Paşa	3	Yiğid-i Cedîd	6
Hoşkadem Makremevî	6	Veled-i Yâniç	6
Duhter-i Şeref	6	Hoca Yunus	6
Reyhan Paşa	3	Yahşi Bey	6
Sivasîler	6	Kara Kâdi	6
Sağrıncı Sungur	6	Hoca Tayyib	3,5
Veled-i Kazzaz	6		
31 Mahalle-Ödeyecekleri talaş ücreti günlük toplam 164 kuruş.			

Tabloda da görüldüğü üzere Mahallelere ait 31 vakıftan günlük toplam 164 kuruş tahsil edilmeye başlanmıştır. Ancak bunun da yeterli olmaması üzerine Bursa eşrafının talebi ve kararıyla başka mahalle vakıfları da talaş parası ödeyenler arasına dâhil edilmiştir. 15 mahalle vakfından oluşan bu yeni grup ve günlük ödemeleri gereken meblağlar da şöyledir:[54]

[54] Medine-i Burusaya cereyân sulara talaş ilkası içün bâ-defter-i hâkimü'ş-şer' evkaf-ı ma'lûmeden ta'yîn olunan meblağ ber-vechle kifâyet etmemekle cümle â'yân-ı belde taleb ve ma'rifetleriyle Medîne-i mezbûre mahallâtı evkâfının zevâyid ve ta'âmiyyelerine zamm olunân vezâif dahi kifâyet itmedigi cümle ihbârıyla zâhir olmağın bundan akdem Medine-i Burusa kadısı Derviş Mustafa Efendi tarafından i'tâ olunan mühürlü defterden mâadâ zevâyid-i evkaf ve taâmiyyelerinden yine â'yân-ı belde ma'rifetleriyle zamm olunan vezâif-i defteridir ki, ber-vech-i âtî zikr olunur. B.Ş.S., B195/66a.

Tablo 5: Talaş masrafı ödemekle yükümlü ikinci grup mahalle vakıfları ve ödeyecekleri günlük meblağlar.

Mahalle Adı	Günlük ödeyeceği miktar (Kuruş)	Mahalle Adı	Günlük ödeyeceği miktar (Kuruş)
Hacı İlyas	6	Darphâne	6
Elvan Bey	6	Filboz	6
Çerağ Bey	6	Muradiye	6
Kal'a-i Umur Bey	6	Veled-i Na'lband	6
Dâye Hatun	6	Kavaklı	6
Selçuk Hatun	6	Hamza Bey	6
Veled-i Saray	6	Maksem	6
Babü's-sicn	6		
15 Mahalle-Ödeyecekleri talaş ücreti günlük toplam 90 kuruş			

Suyollarının tamire muhtaç olmaları durumunda mahkeme, öncelikle konusunda uzman bir bilirkişi heyeti tayin ederdi. Bu heyet ilgili yerleri inceleyerek neler yapılması gerektiğini ve yapılacak işler için ne kadar masraf olacağını ayrıntılı bir şekilde tespit eder ve bunu bir rapor halinde mahkemeye sunardı. Mahkeme de bu raporları vakıf yönetimine göndererek tamir sürecini başlatmış olurdu. Mahkemenin vakfa gönderdiği rapor, yöneticilerin vakıf sermayesinden harcama yapabilmeleri için de bir izinname niteliğindeydi. Şer'iyye Sicilleri içerisinde suyollarının tamirleriyle ilgili çok sayıda keşif raporları vardır. Bunlardan birisi de Yıldırım Külliyesi'yle ilgilidir. Yıldırım külliyesinde bulunan cami, imaret, medrese vb. binalarla birlikte külliyeye getirilmiş olan Akçağlan suyunun suyollarında da ciddi bozulmaların olduğu dile getirilerek söz konusu hasarların tamir edilmesi ve ücretinin de vakıf tarafından karşılanması istenmiştir. Bunun için önce keşif yapılması gerekiyordu. Bu amaçla mahkeme kaimmakam, mimar, kurşuncu, suyolcular ve diğer erbab-ı vukuftan bir heyet görevlendirerek söz konusu yerle ilgili bir keşif yapılmasını kararlaştırmıştı. Heyet incelemelerde bulunmuş ve raporlarını *"Yıldırım Cami'ine cereyan iden âb-ı lezîzin mecrâsı ve mahall-i sâiresi keşfi"* başlığı altında mahkemeye sunmuşlardı. Raporda, külliye ve suyollarının tamiri için 19.823 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. 17 Eylül 1820 tarihini taşıyan bu keşif kaydına bakıldığında vakıf gelirleriyle tamir edilmesi istenen yerlerin önemli bir kısmı suyolu ve suya bağlı diğer hususlarla ilgili olduğu görülmektedir. Söz konusu raporun ilk beş maddesi su

hizmetlerinin dışındaki konularla ilgilidir.[55] Külliyede su hizmetlerini ilgilendiren onarımlar ve bunlar için tekabül eden masraflar şöyledir:[56]

1- Suyun (Akçağlan) menbaından Davudkadı Camiine gelinceye kadar patlayan ve kirlenen mecrasının temizliği: 1.500 kuruş.

2- Suyun Davudkadı Camii civarında olan kumlukdan harab hamama gelinceye kadar 335 arşın uzunluktaki mecraya kubbe kuşaklı yeniden döşenecek 1.105 adet künk masrafı. Bütün levazım ve masraflarıyla birlikte tanesi otuz paradan 829 kuruş.

3- Harap hamam önünden Ekmekçioğlu hanesi civarına gelince cadde üzerindeki künklerin tamiri masrafı 50 kuruş.

4- Aynı yerin alt kısmında yer alan bahçe içerisindeki kumluğa kadar olan 75 arşın uzunluğundaki mecraya yeniden döşenecek kubbe kuşaklı künk masrafı. 169 kuruş

5- Zikredilen kumlukdan Camii şerif civarında ki çeşmeye kadar 700 arşın uzunluğundaki mecraya yeniden döşenecek 2.100 adet künk masrafı: 1.575 kuruş.

6- Suyun künkleri kemer ayaklarından yıkılmış olup yenilenmeye ihtiyaç duyulan 4.800 arşın uzunluktaki harçsız meşe ağacı hatıllı kuru taş duvarı, ustası ve bütün diğer levazımı masrafı: 12.000 kuruş.

7- Zikredilen 4.800 arşın mecraya döşenen künkleri korumak için yapılacak betonun kum ve kireç harcı masrafı ve 5 adet kargir kemer tamiri: 2.400 kuruş.

Yekün 19.823 (On dokuz bin sekiz yüz yirmi üç kuruş)[57]

---

55 1- Caminin değiştirilmesi gereken kurşun ve hatılları[55] masrafı: 300 kuruş. 2- Cami içerisinde altı adet havale camlarının tamiri ve yenilenmesi: 250 kuruş. 3- Türbenin kurşunu ve kubbe etrafındaki meşe hatıllarının tamiri: 250 kuruş. 4- Medresenin kırılan kiremitleri ve diğer yerlerinin onarım ve yenilenmesi: 300 kuruş. 5- İmaretin kiremit vesaire yerlerinin masrafları: 300 kuruş.

56 Sarây-ı cedîd-i Sultânî ağâsı nezâretlerinde âsûde evkâfdan merhûm ve mağfûrunleh Sultân Yıldırım Bayezid Hân tâbe serâhu hazretlerinin Mahrûse-i Bursa'da binâ ve ihyâ buyurdukları câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîf ve türbe-i münîfe ve medrese-i celîle ve 'imâret-i 'âmireleri üzerlerinde mebsût kurşun ve kiremid ve mahal-i sâiresiyle âsâr-ı celîle-i mezkûreye icrâ buyurdukları Akçağlân suyu dimekle 'arîf âb-ı lezîzin mecrâsında ekser kanavâtı ve kemer ayakları rahne-dâr ve münhedim ve ol vechle eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta'mîr olduğunu mürtezika ve hademe-i vakıf ve talebe-i 'ulûm ve bi'l-cümle cemâ'at-ı müslimîn hâlâ Kocaeli ve Hüdâvendigâr Sancakları mutasarrıfı vezûşen-zamîr devletlü Hsan Rıza Paşa hazretlerine bâ 'arz-ı hâl inhâ ve câib-i vakıfdan ta'mîrini niyâz ve istid'âlarına mebnî cânib-i şer'den kâimmakâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşunciyân ve suyolcuları vesâir erbâb-ı vukûf ile mâru'l-beyân âsâr-ı celîlelerin başka başka üzerlerine varılub muhtâc-ı ta'mîr olan mahallere em'ân-ı nazar ve dikkat olunarak tahmîn ketb ü tahrân mesârifleri defterîdir ki ber vech-i âtî zikr olunur. 9 Zilhicce 1235 B.Ş.S., B328/83b

III- Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ve Su Vakfı

Bursa'da çok sayıda hayırsever, su hizmetlerinin sağlanması için vakıflar kurmuşlardır. Bunlar içerisinde en dikkat çekeni ise Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin XVII. yüzyılda tesis ettiği su vakfıdır.[58]

Abdülaziz Efendi, Uludağ'da Ayıalanı denilen mevkiden Bursa'ya getirttiği suyu şehrin mahallelerine taksim etmiş, ayrıca bu mahallelere elli adet de çeşme yaptırmıştır. Çeşme sayısı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesin*'de iki yüz,[59] Mehmed Süreyya'nın *Sicil-i Osmani* adlı eserinde yüzden fazla,[60] diğer kaynaklarda ise genellikle 40 adet olarak zikredilmektedir.[61] Bununla birlikte Karaçalebi'nin bir

---

57 Vech-i meşrûh üzere mahall-i mezkûre tecdîd ve ta'mîrâtı mesârıfı bi't-tahmîn meblağ-ı mezbûr on dokuz bin sekiz yüz yigirmi üç ğuruşa bâliğ olub noksân ile bir vechle mümkün olmayacağı mahallinde mi'mâr-ı hâssa ve kurşûnciyân ve suyolcuları ve sâir hâzirûn erbâb-ı vukûf bi'l-ittifâk haber verdikleri işbu mahalle şerh verildi. B328/83b; Yıldırım külliyesine gelen Akçağlan suyunun farklı zamanlardaki suyolları vb. tamir masrafları için bkz: Çetin, agm., s.110-112.

58 Abdülaziz Efendi, Fatih'in sadrazamı olan Rum Mehmed Paşa'nın kardeşi Karaçelebizade Hüsameddin Efendi'nin oğludur. İyi bir tahsil hayatından sonra İstanbul, Edirne ve diğer bazı şehirlerdeki medreselerde müderrislik, Yenişehir, İstanbul ve Mekke-i Mükerreme kadılığı gibi görevlerde bulunmuştur. Görev yaptığı medreseler arasında Bursa Sultaniye/Yeşil Medresesi de vardır. İstanbul Kadılığından sonra Şeyhülislamlık makamına kadar yükselen Abdülaziz Efendi bazı sebeplerle Kıbrıs'a sürgün edilmiş, ancak bir süre sonra sürgün yeri Bursa olarak değiştirilmiştir. 1652 yılında Bursa'ya gelmiş ve ömrünün son altı yılını burada geçirmiştir. 1658'de vefat eden Abdülaziz Efendi, vasiyeti üzerine Bursa'da, şu anda mevcut olmayan Deveciler Mezarlığına defnedilmiştir. Abdülaziz Efendi'nin başta tarih ve siyer olmak üzere Tefsir, Edebiyat, Fıkıh ve Ahlâk konularında çok sayıda eseri vardır. *Ravzatü'l-Ebrâr, Süleymannâme, Zafernâme, Mir'âtü's-Safâ, Gülşen-i Niyâz el-Kâfî* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. *Ravzatü'l- Ebrar ve Zeyli* adlı kitabını sürgün hayatı yaşadığı sırada Bursa'da kaleme almıştır. Babası ve dedelerinin Bursalı olması nedeniyle burada kendine önemli miktarda miras kalmıştı. Bu nedenle Bursa'da geçim sıkıntısı çekmeyen Abdülaziz Efendi gösterişli bir hayat sürmenin yanında değişik hizmetlere yönelik vakıflar kurarak servetinin büyük bir kısmını hayır işlerine harcamıştır. Kendine miras olarak kalan pek çok mülkü mektep, çeşme, namazgâh, köprü, kaldırım, fakirlerin vergi borçlarının ödenmesi gibi hizmetler için vakfetmiştir. Vakıfları arasında en dikkat çekeni Uludağ eteklerinden şehre getirttiği suyla ilgili olanıdır. Şükrü, Mümtaz, "Müftü Suyu", *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, Sy., 22, Haziran 1939, s.59; Kepecioğlu, age., I, 5; Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s.76-79; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (haz: Nuri Akbayar) Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 1996, I, 100; Kaya, Nevzat, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi" *DİA*, XXIV, 382.

59 Evliya Çelebi, age., II, 15.

60 Mehmed Süreyya, age.,I, 100.

61 Ahmed Refik, *Alimler ve Sanatkarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.145: Kaya, agm., XXIV, 382.

vakfiyesinde çeşme sayısı elli olarak belirtilmiştir. Abdülaziz Efendi'nin getirttiği su *"müftü suyu"* olarak bilinmektedir.

Müftü Suyu'nun hangi mahallelere ne ölçüde taksim edileceği vakfiyede ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bir yere verilen su, "ondan falan yere, ondan filan yere" gibi ifadelerle yaklaşık elli civarında mahalle ve çeşme isimleri zikredilmiştir.[62] Çeşmeler, hazneli çeşme, çinili çeşme, burmalı çeşme, maksem çeşme gibi özellikleriyle belirtilmiştir.[63]

Vakfiyenin devamında dileyen herkesin çeşmelerden, dört şadırvan ve iki hamamdan istifade edebileceklerini, ancak hiç kimsenin bu sulardan kendi ev ve bahçelerine özel su bağlatamayacaklarını, ayrıca bu suları kullanarak başka yerlerde çeşme yaptıramayacaklarını da şartları arasında tescil ettirmiştir.

Abdülaziz Efendi, vakıf şartlarına uymayanların Allah'ın lanetine uğrayacaklarını, Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti ve Resûlullah'ın şefaatinden mahrum olacaklarını belirtmiş ve *"Bu vakfı hangi şartlar üzere tesis ettim ise bundan sonra da aynı şartlarla yürütülmesini istiyorum. Vakfiyedeki şartlara aykırı tasarruflara rızam yoktur."* diyerek söz konusu şartların kendisinden sonra ilelebet değiştirilmemesini istemiştir. Hatta bu konuda *"Vakıf mütevellisi bir çeşme lülesinin(musluk) değiştirilmesi gerektiğine karar verirse dönemin kadısı ve nazırları kontrolünde eski lülenin tam bir benzeriyle bunu yapsınlar. Zerre kadar farklılık olmasın. Zira küçük değişiklikler için gösterilecek müsamahanın sonu vahim ve büyük zararlara sebep olur"* ifadesini vakfiyesine kaydettirerek meselenin önemine vurgu yapmıştır.

Çeşmelerin korunması mahalle halkının sorumluluğuna bırakılmıştır. Vakfiyede bu iş için görevlendirilen nâzırlardan başka çeşmelerden istifade eden herkesin samimi bir şekilde çeşmeleri korumalarını istemiştir.

Abdülaziz Efendi, çeşmelerin nasıl kullanılması gerektiği hususundaki şartları belirttikten sonra bu çeşmelere zarar verenler için de bazı müeyyidelerin uygulanmasına yer vermiştir. Bunun için verdiği örnek de oldukça ilginçtir: *"Kış günlerinde donan lüleleri ateş ve sıcak su ile açmak mümkün iken zorlayarak açmaya çalışan ve*

---

62 Vakfiyeye göre mahalle ve çeşme isimlerin de zikredilmesiyle suyun dağılımının ayrıntılı olarak incelenmesi ayrı bir çalışma konusudur.

63 Abdülaziz Efendi'nin su vakfiyesi konusunda bk: Köprülü, Orhan F., "Şeyhülislâm Kara-Çelebi Zade Abdülâziz Efendi ve Müftü Suyu", *Belleten, XI / 41,* Ankara, 1947, s. 137-145; Öcalan, Hasan Basri, "Bir Su Şehri Bursa ve Abdülaziz Efendi'nin Su Vakfiyesi", *Kültür*, Kış 2007, Sy. 9, s.110-113; Karataş, Ali İhsan, "Bursa'da Su ve Çeşme Âşığı Bir Şeyhülislâm: Karaçelebizade Abdülaziz Efendi", *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008, s.18-28.

kırılmasına sebep olan mahalle halkı olur ve bu lüleleri kendi imkânlarıyla değiştirirlerse o mahalle çeşmesinin suyu bir ay boyunca kesilsin."

Suların getirilmesi ve çeşmelerin yaptırılması gibi faaliyetler hiç şüphesiz önemli hizmetlerdendir. Bu hizmetlerin uzun süre aksamadan devam etmesi ise ayrı bir gayreti gerektirmektedir. Bu nedenle vakıf kurucuları vakfiyelerinde belirttikleri hizmetler için mülklerini tahsis etmişler ve bu işlerin takibini yapmak üzere de ücretleri vakıf gelirlerinden ödenmek üzere görevliler tayin etmişlerdir. Abdülaziz Efendi de getirdiği suyun suyollarının zamanla harap olması, yaptırdığı çeşmelerin eskimesi ve tahrip olması durumunda bunları onaracak, bu işleri organize edecek görevliler tayin etmiştir. Bunun için suyun mecrasından çeşmelere kadar gelen kısımlarını onarmak maksadıyla günlük altı akçe ücretle *"sanatında mahir"* bir şahsı, suyolları ve çeşmelerin tamir edilmesi için günlük iki akçe ücretle suyolcu olarak görevlendirmiştir. Ayrıca suların geçtiği mahalle imamlarının da günlük birer akçe vazife ile bu tesislere nâzır olmalarını istemiştir.

Vakfiyenin sonunda, samimi niyet ve helâl mal ile kurulan bu vakfın bir sadaka-i cariye olduğunu ifade eden Abdülaziz Efendi, Cenâb-ı Hak'tan tek isteğinin bu husustaki amel ve gayretinin rızâ-yı ilâhiye uygun olarak kabul edilmesi olduğunu belirtmiştir.

Yaptırdığı çeşmeleri genellikle Bursa çinileriyle süsleten Abdülaziz Efendi, bu çeşmelerin üzerine "*Eser-i Abdülaziz el-müftî*" kitabesini koymuştur. Kitabelerin çoğu kaybolmakla birlikte birkaç tanesi tespit edilebilmiştir. Tespit edilen çeşme kitabelerinden bazıları şunlardır:[64]

Kendi konağının altındaki çeşmenin kitabesi:

Âlemde âb-ı hayvân ben bildiğim budur best
Nâmı cihânı tutmuş zâhir değil nişânı

İskender sefa-seyr-i leb teşne gitti âhir
Bir karesini mi buldu geşt eyledi cihânı

Tevfika mazhar ammâ bir ârif-i-ledunnî
Ser-çeşmesine irdi zulmette buldu anı

Bu âb-u tâbı gördü çün farkı yoktur andan
"Tarihini dedi bu mâ'ül-hakk-ı sânî"

1065/1655

---

[64] Şükrü, agm, s.59-60; Ahmet Refik, age., s. 145.

Ulucami'nin yanında inşa ettirdiği mektebin bitişiğindeki çeşmenin çinilerle süslü kitabesi:

Âb-ı asi Azizi miskinin
Eşk-i çeşmile geldi şehre bu su

Nice su ab-ı kevser ayağıdır
Pak u bârid ve leziz u amber bu

Şehir içi çeşmelerle zeyn oldu
Halkı sirab eyledü her su

Umarım rûh-ı vâkıfı ide yâd
Nuş idüp eyleyenler anda vüzu

Hatifi kudsi didi tarihin
Bâd rahmet beruhu vâkıfı.

1065/1655

Abdal Camii yanındaki çeşmeye ise şunları yazdırmıştır:

Şeyhülislâm-ı Azîz-i âlem
Etti ma'mûr bir nice vîrâne

Çok eser etdi Hudâ ede kabûl
Hayırdır çün kalıcak insâne

Kıldı bu âbı revân kim hemtâ
Teşneler nûş ide kane kane

Hâtif-i gayb dedi târîhin
Nûş-ı cân olsun içen atşâne

1062 /1652

Vakfiyesinden de anlaşıldığı üzere Abdülaziz Efendi, yaptırdığı çeşmelere lüle/musluk taktırmıştır. Kepecioğlu'nun ifadesine göre Abdülaziz Efendi'nin çeşmelerine kadar daha önce Bursa'da musluk kullanılmamaktaydı.[65]

Hasib Efendi'nin Miyahiyesinde, Müftü suyunun anlatıldığı beyitte *"Müftî suyun olur olmaz suya tercih itmem / Hele şer'îce sudur iç ve aleyhi'l-fetvâ"* denilerek Abdülaziz Efendi'nin şeyhülislamlık ve hukuk adamlığı yönü ön plana çıkarılmıştır.

---

[65] Kepecioğlu age., I, 337.

Ahmed Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* adlı eserinin Bursa ile ilgili kısmında Abdülaziz Efendi'nin su hizmetlerinden büyük bir övgüyle bahsetmiştir. Tanpınar, öncelikle Evliya Çelebi'nin *"velhasıl Bursa sudan ibarettir"* sözü için duyduğu hayranlığı *"Canım Evliya! Sade bu iki cümlen için benim hafızamda adın Bursa ile birleşiyor. Sen Bursa'nın şiirini tadanların başında gelirsin ve bir gün senin ruhunu şad etmek istersek Bursa çeşmelerinden birine senin adını veririz ve sen onun ağzından bu güzel şehrin zaman içinde geçirdiği maceraşı bize bir su damlası kadar saf ruhunla nakledersin"* cümleleriyle ifade ettikten sonra sözü Abdülaziz Efendi'ye getirmiş ve onun için duyduğu hisleri şu ifadelerle dile getirmiştir: *"Evet, Bursa bir su şehridir ve bu itibarla bize hiç beklenmedik bir adamı hatırlatır. Bu, Şeyhülislâm Karaçelebizade Aziz Efendi'dir. ... Menfasını değiştirttiği bu su şehrinde çeşme yaptırmayı kendine biricik eğlence edinir ve servetinin mühim bir kısmını bunun için harcar. Böyle bir hayrata ihtiyaç olmadığını aklına bile getirmeden yaptırdığı çeşmelere Bursalılar hâlâ Müftü Çeşmeleri diyorlar. Bu hikâyeyi kitaplarda okuduğum zaman biraz şaşırmış ve hattâ gülmüştüm. Fakat Bursa'ya gidip de bu şehrin üstünde, günün her ânına tılsımlı aynasını tutan su seslerini dinleyince yavaş yavaş Karaçelebizade'ye hak verdim. Şimdi onu daha başka türlü tanıyor ve seviyorum. O benim için artık, şiiri hayatına sindirmiş ince ve zarif ruhlu rüya adamlarının ön safında geliyor.*[66]

Abdülaziz Efendi'nin vakfettiği su ve çeşmeler asırlarca Bursa halkına hizmet etmiştir. Zaman zaman bozulan suyolları ve çeşmeler vakıf tarafından tamir ettirilmiştir. Vakıf muhasebe defterlerinde Abdülaziz Efendi'nin kurduğu vakfın giderleri arasında her yıl suyolları, suyolcu ve çeşmeler için harcamaların olduğu görülmektedir.[67] 1842 tarihli bir kayıtta Abdülaziz Efendi'nin Bursa'ya üç buçuk saatlik mesafeden getirttiği suyun suyolları, künkleri vb. kısımlarının bozulduğu belirtilerek bir keşif yapılması, bunun için bir heyetin kurulması, bu heyetin gerekli olan malzeme ve diğer masrafları tespit etmesi ve vakfın bu masrafları karşılaması istenmiştir. Bunun üzerine kurulan heyet inceleme yapmış ve vakfa ait suyollarının toplam bedeli 2.990 kuruşa mal olacak bir tamirden geçmesi gerektiğini sekiz maddelik rapor halinde mahkemeye sunmuştur. Bilirkişi heyetinin giderilmesini istediği eksikler ve bunlar için gereken meblağlar şöyledir: [68]

---

[66] Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 117-119.

[67] B.Ş.S., B208/48a; B212/39a.

[68] Mahrûse-i Bursa'da ğunûde-i lahd-i mağfiret-i sübhânî Şeyhü'l-İslâm-ı esbak Müfti Abdülazîz Efendi hazretlerinin vakf-ı şerîfi müzâfâtından icrâ ve ihyâsına muvaffak oldukları mâh-ı mezzkûreye üçbuçuk sâ'at mesâfeden âb-ı

1- Suyun (âb-ı lezîz-i mezkûrun) Baba Ivaz adlı yere gelinceye kadar ki yollarının tamiri için gereken kireç, künk ve harç meblağları ile işçi, çeşmeci ücretleri ve diğer masraflar: 872,5 kuruş.

2- Zikredilen yerlere top çekmek için işçi ücreti, urğan, kürek ve kazma masrafı: 155 kuruş.

3- Baba Ivaz adlı mahalden Abdülaziz Efendi'nin baş çeşmesine kadarki kısmın lökün ve künklerinin bedeli, çeşmeci ve diğer işçilerin yevmiyeleri: 617,5 kuruş.

4- Zikredilen çeşmeden Setbaşı Mahallesi'nde ki çeşmeye kadar olan kısmın lökün ve künklerinin bedeli, çeşmeci ve diğer işçilerin yevmiyeleri: 325 kuruş.

5- Çatalçeşme makseminden Meydancık Camii yakınlarında maslaka, oradan İncirlice Mahallesi Eşrefzade Zaviyesi önündeki çeşmeye gelinceye kadarki kısmın tamir edilmesi, bunun için gereken künkler ve diğer masraflar: 613 kuruş.

6- Çatalçeşmeden itibaren Sedbaşı Köprüsü üzerinde olan yolların bazı yerleri ile Kayğan Camii Şerifi yakınlarında olan maslaka, oradan Bedreddin Camii Şerifi yakınlarında olan maslaka gelinceye kadarki kısımlarda yolların bazı mahallerinin tamiri için gereken künk ve lökün masrafları ile çeşmeci ve işçi ücretleri: 138,5 kuruş

7- Deveciler ve Abdal Mehmed Türbesi'nin önünde olan maslakların yollarının tamiri için gereken künk ve lökün masrafları ile çeşmeci ve işçi yevmiyeleri: 175,5 kuruş.

8- Çatalçeşme ve Kayğan Camiî Şerifi yakınlarındaki maksemlerin içleri için harcanan lökün masrafı: 93 kuruş.

Toplam masraf: 2.990 kuruş.

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Bursa'da su hizmetleri için vakıf kuran tek şahıs Abdülaziz Efendi değildir. Abdülaziz Efendi'nin vakfı kadar hacimli olmasa da pek çok şahsın aynı konuda vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi de Esirî Mehmed Efendi'dir. Esirî Mehmed Efendi de Abdülaziz Efendi ile benzer kaderi paylaşarak Bursa'ya sürgün edilen şeyhülislamlar arasındadır. Osmanlı Devleti'nin kırkıncı şeyhülislâmı olan Esirî Mehmed Efendi 1662

---

lezîzin menba'ından derûn-i şehre gelince ekser yollarının kanavâtı şikest ve harâb olduğundan eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta'mîr olmağla mahâl-i mezkûr bâ ma'rifet şer' ve meclis ma'rifeti ve kâimmakâm-ı vakf Nu'mân zâde müderrisîn-i kirâmdan fazîletlü el-Hâc Mustafa Efendi ma'rifetiyle lede'l-keşf ve'l-mu'âyene tecdîd ve ba'zı mahalleri ta'mîr olunarak vukû' bulan mesârifâtını mübeyyin mümzâ defterîdir ki ber vech-i âtî zikrolunur. 21 Şevval 1258. C92/62b

yılında Bursa'ya sürgün edilmiştir.[69] Bursa'da iken gerçekleştirdiği hizmetler arasında bir de Daye Hâtûn Mahallesi suyollarının tamiri için tesis ettiği su vakfı vardır.[70]

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde pek çok hizmetin yanında su hizmetleri de büyük ölçüde vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Bu amaçla diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Bursa'da da su hizmetleri için vakıflar kurulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de suyun, yaratılışın kaynağı olduğu belirtilmektedir. Yaratılışın kaynağı olan su, canlıların hayatlarını devam ettirmek için de zorunludur. Bu sebeple su hizmetleriyle ilgili tesis edilen vakıflar aracılığıyla canlılar için birinci derecede önemli olan hizmetler ifa edilmiştir. Bu işe gönül veren insanlar su hizmetlerini kendi ömürleriyle sınırlı tutmamış, tesis ettikleri vakıflarla vefatlarından sonra da aynı hizmetlerini devamını sağlamışlardır. Zira bu vakıflar asırlarca yaşamış ve vakfiyelerinde belirtilen şartlara göre hizmet etmeye devam etmişlerdir.

Vakıfların bir kısmı küçük sermayeli ve genellikle bir mahalleye hitap ederken Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi örneğinde olduğu gibi bazı vakıflar pek çok mahallenin su hizmetlerini karşılamıştır. Vakıfların bir kısmı kadınlar tarafından kurulmuştur. Hayırda yarışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan vakıf kurma işinde kadınlar da erkeklerden geri kalmamışlar ve diğer konularda olduğu gibi su hizmetlerine yönelik tesis edilen vakıflar hususunda da yerlerini almışlardır.

Uzun mesafelerden getirilen ve günümüze göre daha yüzeyden yapılan suyolları ve bu yollar üzerinde inşa edilen su tesisleri yağmur, rüzgar, deprem vb. tabii olaylar sonucunda sık sık tamire muhtaç hale gelmekteydi. Buraların tamiri için malzeme ve işçi ücretleri bir hayli yekün tutmaktaydı. Vakfı olan suların yolları vakıf gelirleriyle tamir edilirken olmayanların masrafları devlet bütçesinden karşılanıyordu. Suyolları, su kemerleri, çeşme vb. tesislerin yapılması ve tamir edilmesi, künk vb. malzeme masrafları, suyolcuları, çeşmeciler ve diğer işçilerin maaşları gibi giderler devlet hazinesine azımsanmayacak ölçüde yük getirmekteydi. Vakıflar bu masrafların önemli bir kısmını karşılayarak devletin yükünü hafifletmişlerdir. Nitekim ele aldığımız defterde kayıtlı otuz altı su vakfının 1775 yılına ait toplam ana sermayesi 55.569 kuruştur. Söz konusu vakıflar aynı yıl içerisinde su hizmetleri için toplam 27.087 kuruş harcama yapmışlardır. Vakıfların bu harcamaları asırlarca

---

69 Mehmed Süreyya, age., III, 995; Altınsu, age., s. 90.
70 B208/57a

sürdürdüğü düşünülürse devlet bütçesine ne kadar büyük katkı yapıldığı da daha iyi anlaşılır.

Su vakıfları gerçekleştirdikleri hizmetlerle toplumda sosyal barışın sağlanmasına da önemli katkılar sağlamışlardır. Zira servetlerini hayır işlemek maksadıyla harcamak isteyenler tesis ettikleri vakıflarla amaçlarına ulaşırlarken, başta insanlar olmak üzere bütün canlılar bu vakıflardan istifade etmişlerdir.

Kaynakça

Ahmed Refik, *Alimler ve Sanatkârlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

Akdemir, Rıza, "Carsten Niebuhr ve Seyahatnamesi", *Milli Kültür*, sy.64, s. 96-102.

Aksoy, Ali, Şehrengiz ve Miyahiye'lerde Uludağ ve Bursa Suları" *Bursa Defteri*, Sy. 3, Eylül 1999, s. 114-120.

Alpalaca, Murat, "Bursa'nın Eski Çeşmeleri", *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, c. 14, sy. 87, Ocak-Şubat 1948, s.23-26.

Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.

Ateş, İbrahim, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Aybet, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası Ve İnsanları (1530-1699*), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

B.Ş.S. (Bursa Şer'iyye Sicilleri) A25, B124; B176; B195; B208; B212; B328; C6; C92.

Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993.

Çeçen, Kazım, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları* (haz: Celal Kolay), İSKİ Yayınları, İstanbul 1999.

Çelik, Gülfettin, *Vakıf Su tahlilleri Su Hukuku ve Teşkilatı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2000.

Çetin, Osman, *İlk Osmanlı Hastanesi Bursa Yıldırım Dâruşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, Göz Nurunu Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Çetin, Osman, "Suların Padişahı, Padişahların Suyu Akçağlayan" *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008, s. 104-112.

Çiftçi, Cafer, "Osmanlı Dönemi Bursa Su Yollarının Bakımı ve Onarımında Vakıfların Rolü", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 3, sayı: 3 Bursa 2002, s. 57-74.

Ertürk, Hasan, *Suyun Bursa Serüveni,* Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2006.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 8haz. Z. Kurşun, S.A. Kahraman, Y. Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, II.

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Hülâsatü'l-vefeyât*, Bursa Yazma ve Eski Esereler Ktp. Genel no: 2162.

Güldeste-i Şuara, Hüdavendigâr Matbaası, 1287.

Günaydın, N.-Kaplanoğlu, R., *Seyahatnamelerde Bursa*, Bursa Ticaret Borsası Yayınları. Bursa 2000.

Karataş, Ali İhsan, "Bursa'da Su ve Çeşme Âşığı Bir Şeyhülislâm: Karaçelebizade Abdülaziz Efendi", *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008, s.18-28.

Kaya, Nevzat, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", *DİA*, XXIV, 382.

Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, I-IV, Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi, No: 4519-4522.

Kılıç, Selda, "Su Yolları ve Su-Yolcu Esnafina Dair Bazi Tespitler" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2004, c.23, sy. 36, s.175-188.

Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi-Medine Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1987, I.

Köprülü, Orhan F., "Şeyhülislâm Kara-Çelebi Zade Abdülâziz Efendi ve Müftü Suyu", *Belleten, XI / 41,* Ankara, 1947, s. 137-145

Martal, Abdullah, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Belleten*, c. LII, Sy. 205, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 1585-1654.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (haz: Nuri Akbayar) Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 1996, I.

Mermutlu, Bedri, "Bursa'da Su Kültürü ve Gazzîzade Abdüllatif Efendi'nin Notları", *Bursa'da Yaşam*, Temmuz 2008, s. 32-42.

Müslim, Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahih-u Müslim*, Çağrı yayınları, İstanbul 1981, I-III

Öcalan, Hasan Basri, "Bir Su Şehri Bursa ve Abdülaziz Efendi'nin Su Vakfiyesi", *Kültür*, Kış 2007, Sy. 9, s. 110-113;

Özer, Selçuk A., *Pınarbaşından Doğancıya Bursa'nın İçme Suyu Tarihi*, Buski Yayınları, Bursa 2001.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B.Yayınları, İstanbul 1993, III.

Subul, Suphi, *Bursa İçme Suları*, Uygun Basımevi, Bursa 1948.

Şensoy, Fatma, "Kamusal Hizmetlerin Karşılanmasında Vakıflar: Vakıf Sular Örneği", *Sivil Toplum*, Yıl 4, Sy. 15, Temmuz-Eylül 2006, s. 73-86.

Şükrü, Mümtaz, "Müftü Suyu", *Uludağ, Bursa Halkevi Dergisi*, Sy., 22, Haziran 1939, s.57-61.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Uzer, İhsan, *Bursa Suları*, Halkevi Neşriyatı, Bursa 1941.

Yurtsever, Murat, "Lamiî Çelebi'nin Bursa Şehrengîzi'nde Mekân Tasvirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 2, Bursa 1987, s. 243-252.

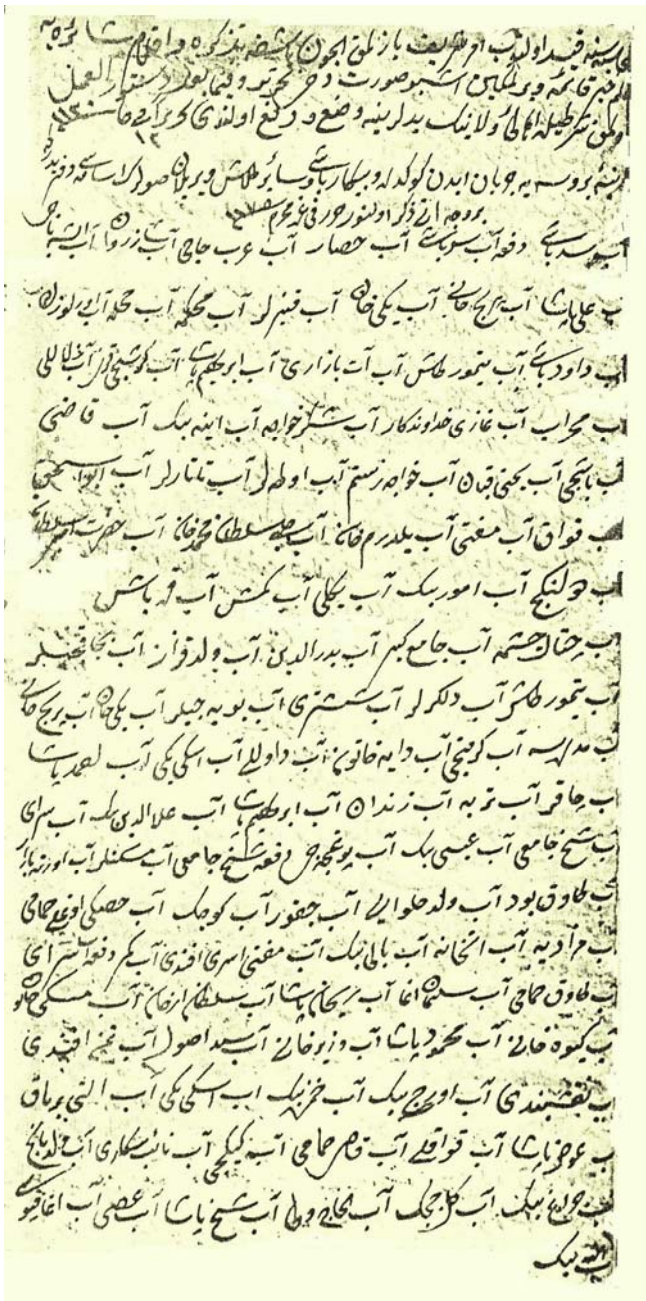

Belge 1: 1761 yılında Bursa Suları

Belge 2: Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Su Vakfiyesi

خزینه‌لی چشمه‌اندن سلیم زاده جامعی دیوارنده ایکی بورمه‌لی چشمه‌اندن بر حصه جمهور محله‌ده خزینه‌لی چشمه
باقیسی چایده شارع اعظمده خزینه‌لی چشمه اولوب بو قول منوال محرر اوزره جمهور محله‌ده چایلی منتهی اولوب
طوبراق باشی مقسمندن ثلثه ارباعی سد باشنه طوغری جاری اولوب یولی وضع اولنان کوپرو نصف حصه
مرحوم برادر افندی جامع دیوارنده چشمه‌اندن کوپری قورغولغی اوستنده مسلخ قاتونی محله‌سنده مدینه منوره
اوقافندن حیاطلا استاد ولی نام کمسنه مساکن اولدیغی خانه دیوارینه متصل بنا اولنان ترازوده چشمه‌اندن
طبیب حواجه محله‌سنده مسکنا سی ایکی جامع اما ملرینه مشروط اولان منزل دیوارینه متصل بنا اولنان ترازوده
اندن حصاری عبدالله مسجدی دیوارینه متصل یاپلان ترازوده چشمه‌اندن ششتری محله‌سنده بویاجیلر چشمه
چشمه‌اندن جامع کبیر جامعنده درت بورمه‌لی کاشی خزینه‌لی چشمه‌اندن نصف حصه بکری بورمه‌لی
بیوک شادروانه ایچ اولوب خاصیلنکن نصفی مشکل طامنه و بیرلیه کاشی چشمه‌دن نصف
حصه دخی اوزن سکز بورمه‌لی کوچک شادروانه و دیر بلوب انکن خاصیلی و بیوک شادروانه‌دن نصف
باقی بریچ خانی مقابلنده بنا اولنان اوچ بورمه‌لی خزینه‌لی چشمه‌یه جاری اولوب انکن خاصیلی
خانی قرینده باراده‌کی دکانه متصل چشمه‌اندن بکلندی مسجدی قرینده چشمه‌اندن چیال قرینده
شاهراهده ایکی بورمه‌لی خزینه‌لی چشمه بو قول اسلوب مسطور اوزره بو محله منتهی اولوب
طوبراق باشندن اشاغی وضع اولنان کوپری نصف باقی حصه کوپریکنه قورغولغی ایاغندن
وسلخ قاتونی محله‌سنده کی ترازو یاننده کی چوب قیغانی جامعی دیوارنده دلکر لر خانه مقابل
ایکی بورمه‌لی خزینه‌لی چشمه‌اندن ربع حصه‌ات بازاری بولاقده بدرالدین مسجدی دیوارینه متصل
تعمیر اولنان چشمه‌اندن حضرت امیر قطب اولان حمام اوکنده کی میدانده ایکی بورمه‌لی خزینه‌لی چشمه
اندن ات بازاری مسجدنده اوچ بورمه‌لی مصلح و خارجنده صاله چشمه بو حصه بو محله منتهی اولوب
قیغانی جامعی خانه‌سی چشمه‌دن قدر کفایه جامع بورمه‌دکی سکز بورمه‌لی شادروانه حصه دیر بلوب
باقیسی یغور و خانی اوکنده خزینه‌لی چشمه‌اندن ابو اسحاق جامعی قرینده شاهراهده خزینه‌لی چشمه
اندن دوه جلو مقابلنده تعمیر اولنان مقسم چشمه‌اندن ربع حصه قربعقوب محله‌سی
سوقاغی اوزنده خزینه‌لی چشمه‌اندن یتیمور طامنی جامعی خانه‌سی خزینه‌لی چشمه بو حصه دخی بو محله منتهی اولوب
دوه جیلر مقسمندن ثلثه ارباعی ابدال محله‌ترسی مقابلنده باشچی ابراهیم جامعی خانه‌سی
سکز بورمه‌لی شادروانه خاصیلی خانی دیوارنده اولان مقسم دارب انده نصف حصه قرار

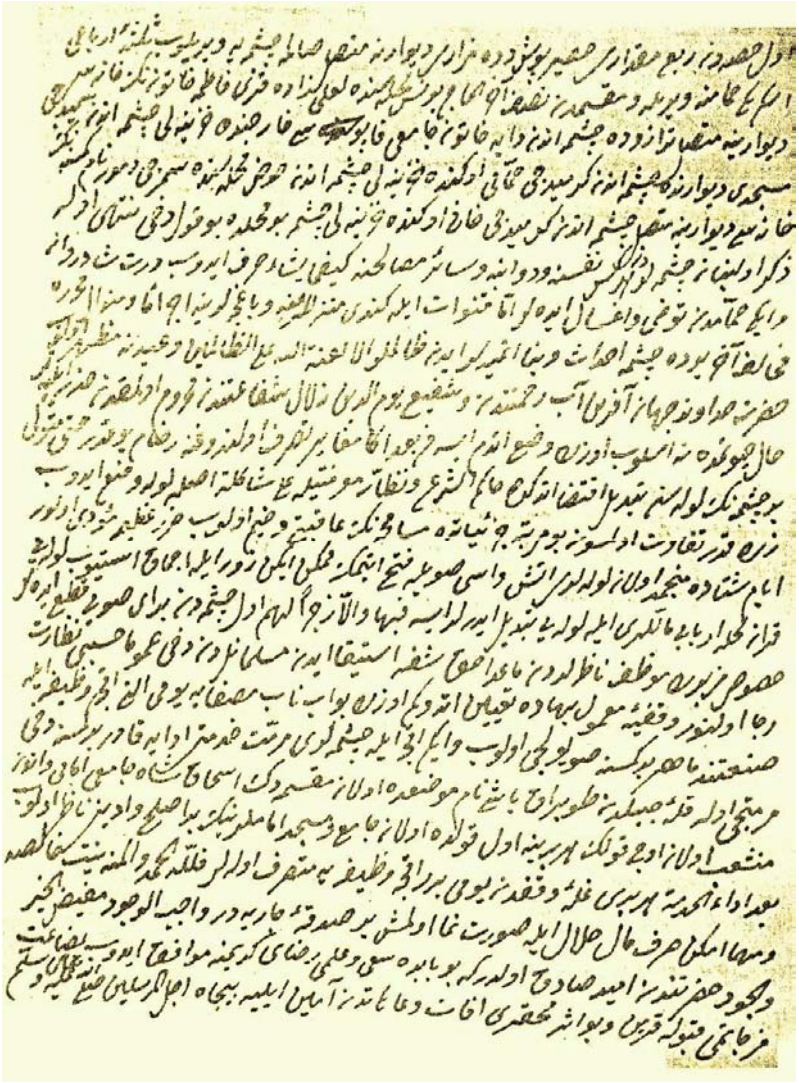

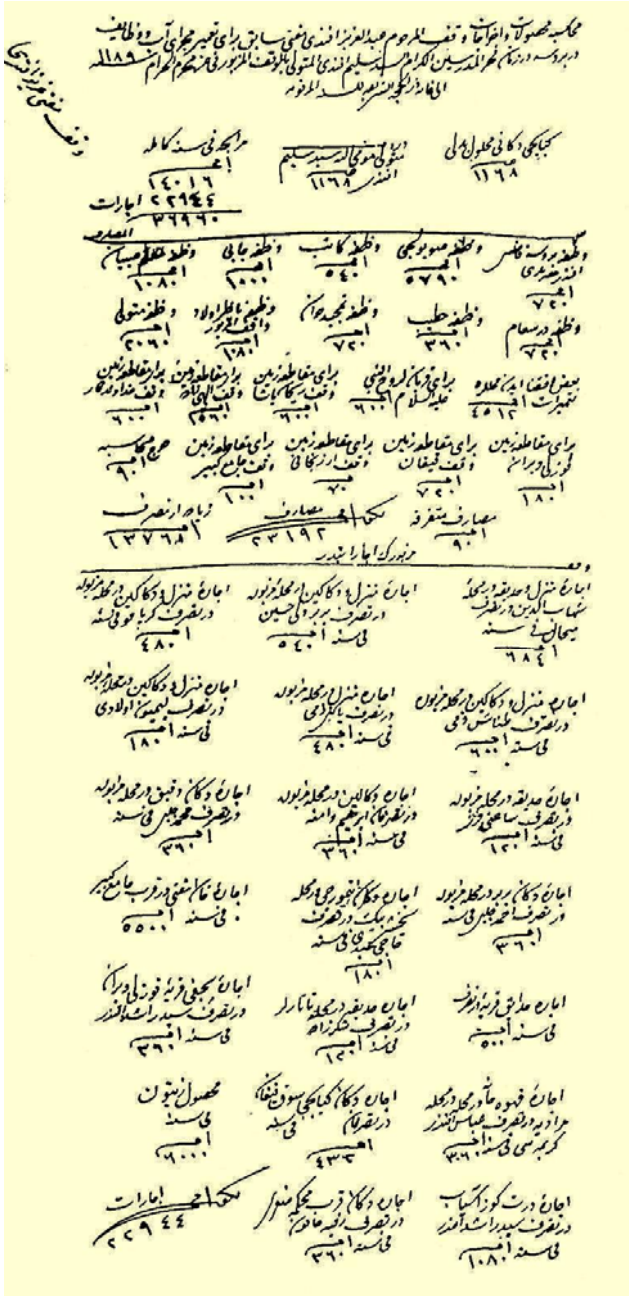

Belge 3: Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Tesis ettiği Su Vakfının 1775 tarihli muhasebe kaydı.